

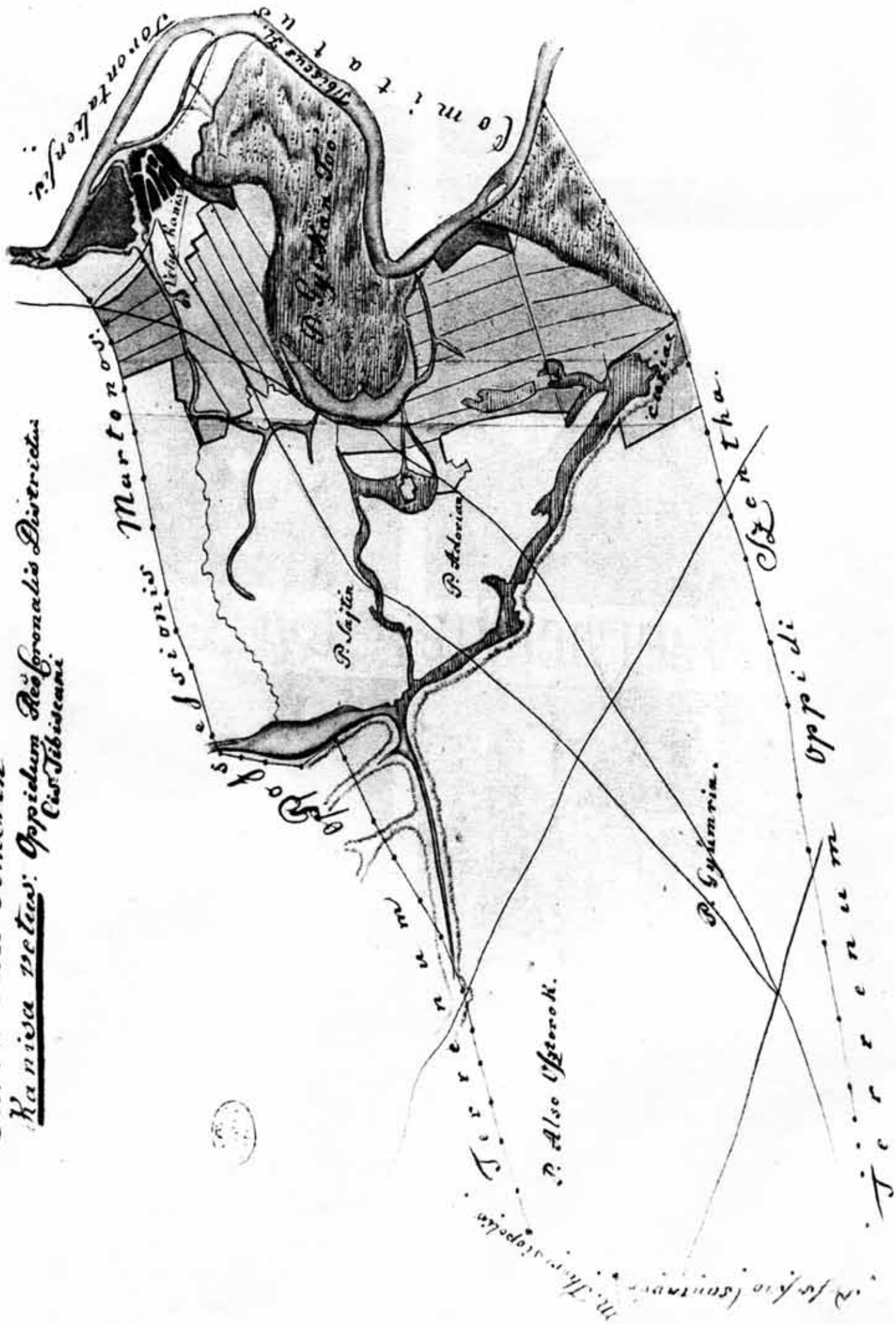
Szabadka, V. évfolyam, 1999 - MÁRCIUS - ÁPRILIS * Ára 10 dinár ISSN 1450-6831

BÁCSORSZÁG

Vajdasági honismereti szemle

Jarek' vide Temerin
Karniva vetus: Oppidum Responalis Districtus
Cis-Tibiscani

Beköszöntő

Sárkányölő Szent Györgyre, és vele együtt a régi kalendárium április hónapjára emlékezünk a Bácsország tavaszi, tematikus számában. A hónap meghatározó szentjét és személyiségét tisztelhetjük benne, akinek alakja összeforrt a középkori lovagi erényekkel. Az olvasó mindenre kiterjedő figyelmét és érdeklődését szeretnénk ébren tartani a jeles nap és a hozzá könnyed képzelettel kapcsolható, Vajdasággal szervesen összefüggő tanulmányok ismertetésével. Ennek szellemében a terjedelem-szabta határok között az általános emlékeztető után több rövid tanulmányt közlünk, reményeink szerint a Tisztelt Olvasó általános meglepedésére.

Igy a néprajzi vonatkozású összefoglalás után, amely a Szent György-nappal kapcsolatos ismeretek egy kis szeletét tárja önök elé, a régi, a szent nevével jelzett települések névsorát közöljük. A Szent György ikonográfiát a szabadkai Ferences-rendház régi oltárképén keresztül ismertetjük, ezt pedig Kanižsa testvérvárosa, Sepsiszentgyörgy bemutatása követi, majd pedig a Károly Róbert által alapított lovagrend ismertetése, valamint a sárkányosok rendje történetének bemutatása következik. Némiképp rendhagyó módon csak most kerül bemutatásra Kráľyevics Márkó alakja a vajdasági magyar folklórhagyományban, aminek aktualitását Szent Márk április 25-i ünnepe adja. Bemutatásra kerül a néhai zentai rajztanár, Szabados Gábor festménye, majd pedig egy kevésbé ismert, de a szenthez és a vidékhez kapcsolódó lázadás és annak letörése kapott helyet, hiszen a budai Szent György téren végzi ki Zsigmond a délvidéki harminckét vitézt. A Székely Dózsa György vezette 1514-es, kezdetben kereszties háborúként meghirdetett parasztfelkelés eseményeinek nagy része is vidékünkön zajlik, amellet Bakócz Tamás Szent György napján kéri fel a seregek toborzására és vezetésére Dózsa Györgyöt.

PAPP Árpád

Bevezető a hadtörténeti tanácskozáshoz*

SIFLIS Zoltán
művelődésügyi főtanácsos

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója azért vált jelentőse városunk, de túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Bácska jelenkori történelmében is, hogy mit tettünk, teszünk, a szokásos ünnepi megemlékezésen túl, e jeles történelmi eseményünk már-már szokványosnak mondható tartalmának és üzenetének megújításáért, felülmúlásáért.

Úgy gondolom, hogy a kaponyai csata emlékére újból visszaállított emlékmű felavatása, valamint a hadtörténeti tanácskozás megtartása figyelemreméltó eredmény annak érdekében, hogy felvállaljuk és részleteiben is megismerjük a szabadságharc idevonatkozó, városunkra és környékére vonatkozó eseményeit. Mert mindez hosszú évtizedekig sajnós tabu volt. Ha ehhez még hozzávesszük a jelenlegi társadalmi-politikai körülményeket, amelyek vonzáskörében kell, kellett ezt megtennünk, bátran mondhatjuk, hogy városunk és tágabb közösségünk újabb tanúbizonyságot tett a megbékélés és a tolerancia területén.

Szabadka jelentősége és szerepe a 150 évvel ezelőtti forradalmi eseményekben igen jelentős volt. Tántoríthatatlan hazafiassága, soha ki nem merülő áldozatkészsége, nemzeti toleranciája és önvédelmi intézkedései akkor is, és ma is cselekvő és példamutató szerepet juttattak és juttatnak szabad városi státusáért kifejtett küzdelemben.

Amint egykor, úgy ma is március 15-e alapeszméje: küzdelem a szabadságért, az alkotmányosságért és az egyenjogúságért. Ma, 150 évvel később, bennünket is ez a szándék vezérel. Remélem, hogy a jelenkor és az utókor számára is ez lesz az idei rendezvénysorozat példaadó üzenete, így ennek a hadtörténeti tanácskozásnak is.

Minden résztvevőnek köszönöm a személyes hozzájárulását mindezekhez.

* Elhangzott a forradalom és szabadságharc 150. évfordulója kapcsán megtartott rendezvénysorozat alkalmával, 1999. március 12-én.

Tartalom

PAPP Árpád:	
Szent György kultusz	4.
KORHECZ Papp Zsuzsanna:	
A szabadkai ferences-rendház	
Szent György oltárképe	7.
KLAMÁR Zoltán: Testvérvárosunk,	
Sepsiszentgyörgy	8.
PAPP Árpád:	
Szent György lovagrend	9.
RAFFAI Judit:	
Marko Kraljević a vajdasági	
magyarok népköltészetében	12.
KOVAČEV NINKOV Olga:	
Szent György kapcsán	
Szabados Gábor rajztanáról	13.
PAPP Árpád:	
A délvidéki lázadók Szent	
György téri kivégzése	15.
VASS Géza:	
Spelletich Bódog, az 1848/49-es	
szabadságharc szabadkai	
kormánybiztosa	17.
HOVÁNY Lajos:	
Vizek Kanizsa és Adorján	
között a térképeken	20.
MELLÉKLET:	
BLAZOVICH László:	
Együtt a történelemben	
Az alföldi mezővárosok etnikai	
képe a 14-16. században	

Az olvasóhoz

„Ember tervez, Isten végez”, szól az ősi népi bölcsesség. Hát ez történt most velünk. Hiába terveztük hónapokon keresztül milyen is legyen a Bácsország „végleges” változata, a havi megjelentetéssel, a terjesztés megszervezésével és az írások milyenségével kapcsolatban. Jött a HÁBORÚ. Újból változtatni kellett elképzeléseinken, immár kénytelen kényszerből. A némileg megváltozott szerkesztőség azonban nem adja magát oly könnyen. Köszönve a szabadkai önkormányzat anyagi támogatásának, valamint a Grafoprodukt kiadónak, a már kész márciusi (az 1849-es tavaszi hadjáratról szóló) számunkat „ad acta” téve, ismét kettős számmal jelenünk meg, többségükben a Szent György kultusszal kapcsolatos írásokkal. Egyben készítjük újabb számainkat, ezért továbbra is várjuk vidéki munkatársaink írásait és természetesen a békés jövőt.

RICZ Péter
fő- és felelős szerkesztő

Szent György kultusz

PAPP Árpád

Április 24-e, avagy Szent György napja

A „Legenda Aurea”-ból is merítő Érdy-kódex reá vonatkozó története alapján „...Dicsőséges Szent György mártír támadta Kapadócia országból, kinek ő atyja vala hadviselő vitéz fejedelem. Az ő atyja halálának utána miként régi szokás vala, szálla reá az vitézség. És mikoron egy időben lova hátán menne, Lybiának tartományában, és az városban, kinek Sylena vala neve, pogány király birván. Mely város mellett vala egy nagy régi állótó. És lakozik vala őbenne egy nagy halálos sárkány, kinek mág sok fegyveres népek sem árthatnak vala, de mind elüzi vala őket. És felhágván az városnak köfalára, az ő nagy dohos lehellésével, megdögteti vala a várost és számtalan népek hálnak vala meg döghalálnak miatta. Annak okáért szerzenek oly szerzést: az király a városbeli palogárokkal, hogy minden napon két johot adnának öneki, hogy csak reájok ne jöne. Mikoron kedég elfogyott volna immáron johk, szerzék azt, hogy egy barmot és egy embert adnának öneki, kire az sors esnék, hogy csak a sokaságot megoltalmazhatná. Mikoron azért immáran mind fiok, mind leányok elfogyott volna, egy napon esék az sors az királynak leányára, ki vala egyetlen eggye az királyságnak.

Azt látván a király, hogy az ő leányát az sárkánynak itélték volna, mondá az palogároknak: mind aranyamat, mind ezüstömet elvigyétek, és országomnak hason felét, csak hagyjátok meg énnékem az én leányomat, és ne haljon ellyen szernyü halállal meg. Mondának az sok népek: tudjad király, hogyha az

Kolozsvári Márton és György Szent Györgyöt ábrázoló bronzszobra Prágában, 1373

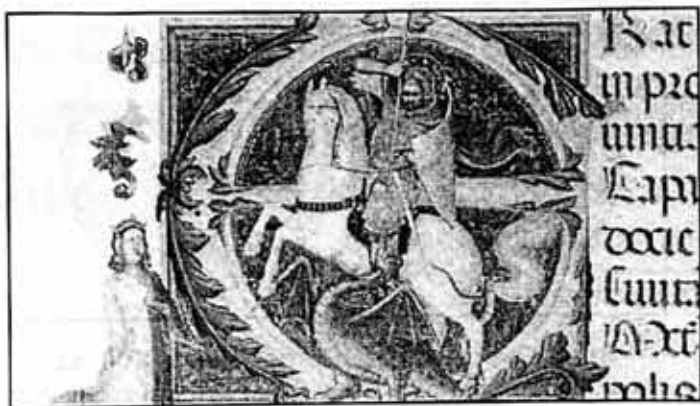
te leányodban be nem teljesejtene az szerzést, mind házadat, mind te magadat megégetünk... Hogy az király hallotta volna, ottan elfakadna sirni, és siratja vala az ő édes leányát, mondván: jaj énnékem, én édes leányom, mi tégyek immáron én teveled, és mit szóljak, ha látom én immáron az te mennyegződet... Látván ezért az király, hogy semmiképpen nem szabadithatná meg az ő leányát, felöltözteté ötöt szép királyi ruhákban és nagy sirással megölelgeté, és apolgatá ötöt, és mondá: jaj énnékem és édes leányom... Mikoron azért az szép királyi magzat az tó szélén leült volna, és ott siratná ő ifjúságát és ő nemzetségét, az mennyei kegyelmes

Úristennek akaratja szerént dicsőséges Szent György vitéz lova hátán jutván az város mellé, látá a szép királyi magzatot a tó mellett sirnia. És megkérdezé mi dolga volna... Mikoron azért minden dolgát kijelentette volna öneki, mondá Szent György vitéz, mert az én uram, Jézus Krisztus nevében én tégedet megsegejtlek... Mondá mégis az király leánya: jó vitéz, énvelem el ne vészs, de tenmagadat mind hamarabb lehet, szabadodtsd meg. Elég ha én magam elveszek, mert engemet sem szabadodthatsz meg, és tenéked egyetemben el kell veszned.

Mikoron ezeket beszélének, ime az nagy sárkány felemelé ő fejét az tóból, és reájok kezde jönni. Ottan az király leánya reszketni kezdett, és mondá Szent György vitéznek: fuss el, jó uram, fuss el hamarsággal. Ottan ezért Szent György lovára üle, és szent keresztnek jegyével magát megjegyzé, és az sárkány ellen nyomoték. És cucáját erősen megfogotózá, és en-

nen magát Úristennek ajánlván, neki öklelé, és az sárkányt a földre leejté. És mondá az leánynak: old el övedet, és vesd nyakára az sárkánynak. Semmit ne félj jó leányom. Mikoron azt tette, ugyan követi vala őket, mind az szelid beszte.

Azt látván az városbeli népek, minnyájan tétova futni kezdenek, ki a hegyre, ki az erdőre, mondván: jaj minekünk, mert immáron mind elvesztünk. Szent György kedég int vala nekik, mondván: ne féljetek. Ne féljetek, mert azért bocsátott ide engemet tihozzátok Úristen, hogy e sárkánynak kénjátul megszabadodtanálak. Csak hogy az Krisztus Jézusban higgyetek, és mindenek

A Szent György-kódex mestere:
Szent György küzdelme a sárkánnyal

megkeresztelkedjék, és ottan ez sárkányt megölöm. Azt hallván ottan mind az király öhozzá tartozókkal, mind az köznépek megkeresztelkedének. Szent György kedég ottan kivoná fegyverét és nyakát vágá az sárkánynak... Az király azért asszonyunk Szűz Máriának és Szent Györgynek nevében nagy szent egyházat rakattata. Mely oltárnak alóla élő kútfő származik, kinek itala minden betegséget megvigaszt."

A történet a hős személyét azon erényekkel ruházta fel, melyek a középkor lovagi erényeiként éltek. Nem véletlen, hogy névadójává válik a középkori lovagrendeknek. A gonosz, a sötétség elleni küzdelem a feudalizmus erényeinek keretévé válik, de gazdag hagyományaival a tavasz kezdetét jelző napot – amikor a természet legyőzi a téli sötétséget – a népi kultúra is egyik legjelentősebb ünnepévé emelte.

Szent György napja a népszokásokban

Szent György ábrázolásai azt a hiedelemréteget táplálták, melyek a szentről alkotott képet is alakították. A gonosz legyőzésével diadal-maskodó szent a tavaszt, a Napot szabadítja ki a tél rabságából.

A tavaszkezdőként számontartott nap hagyományos a paraszt-

ság életében, hiszen a földműveléssel vagy állattartással foglalkozók körében a nap a munkák kezdetét jelentette, és a nyáj kihajtásának, valamint a pásztorok fogadásának időpontja volt.

A pásztorok fogadásának napja a római időktől fogva tavaszra, pontosabban Palilia nevű ünnepre, Pales pásztoristen napjára esett, amire a keresztény egyház Szent György vértanú ünnepét nevezte ki. Az Egyház rendelete alapján „a nép ezentúl a szent vértanú oltalmát keresse a maga, jószágá és földje számára, hiszen a szent a legenda szerint még a sárkányt is megölte: Van ereje tehát minden gonosz távoltartására, amely a nagy neki-zsendülés idején az emberek megromlására, kárára törekszik."

A Szent György napján gyűjtött harmatban van a föld ereje, java, zsírja. Ha ebből csöppentünk a kovászba, a kenyér szebbre sül. Ha más földjéről húzzák le, maguknak rabolják el a hasznát. Tetézni azzal lehet, ha az elcsent harmatot pogácsába gyúrák és a saját jószágukkal megetetik.

Az e napon szedett harmatban megmosdva a lányok szebbek lesznek.

A Szent György napja táján esett eső aranyat ér a gazdáknak. Zomborcvics Márk plavnai plébános 1824-ben írja, hogy bunyevác, német és magyar hívői a Szent György napjától aratásig tartó időszakban minden csütörtököt megünnepelnek, mert ezáltal nem éri baj a vetéseket. Egyes falvakban a gazdák Györgytől Mihályig (szept. 29.) minden szombaton kenyéren és fokhagymán böjtölnek.

Elterjedt szokás a Nap tiszteletére tartott körmenet, amikor szőlőt,

kerteket vagy a templomot kerülük meg. Ekkor került sor a határjárásra is, amikor a megyehatár emlékeztető pontjain az e célra a kíséretbe választott fiatal gyermekeket elverték, hogy még öregkorukban is emlékezzenek az eseményre, illetve a határmezsgye helyére.

A felsorolás nem a teljesség igényével készült, csupán a jellegzetesebb szakrális és mágikus cselekedetek kerültek említésre, amelyekkel az ünnep kereteit szerettük volna körvonalazni.

A Szent Györgyről elnevezett helyneveink

A szentről elnevezett helységek száma talán az egyik leggyakoribb a nyelvterületen, azt számbelileg csak a Szent Mártonról elnevezettek múlják felül. A továbbiakban a már elenyészett és a még meglévő helységek felsorolását végeztük el Bálint Sándor nyomán.

A középkorban gyakori, orszá-

Uroš Predić: Szent György (1907)

Elenyészett: Vízmellékszentgyörgy (1339-ben még lakott település Bodrog megyében), Almászentgyörgy (említése 1350-ben, Bács megye), Igatószentgyörgy (1347), Tótszentgyörgy (1347, helye ismeretlen), Mezőszentgyörgy (1391, Bodrog m.), Gotószentgyörgy (1413, Pozsega m.), Hermanszentgyörgy (1421, Valkó m.).

Ma is a szent nevét viselő helységek: Szentgyörgy (Jur pri Bratislave), Balatonszentgyörgy, Bánokszentgyörgy, Baranyaszentgyörgy (Sveti Djuraj), Borsodszentgyörgy, Burszentgyörgy (Bürsky Jur), Csíkszentgyörgy (Singeorgiu Ciuc), Dunaszentgyörgy, Erdőszentgyörgy (Singeorgiu de Padure), Garamszentgyörgy (Jur nad Hronom), Gom-

bosszentgyörgy (Hubosovce), Homokszentgyörgy, Iskaszentgyörgy, Jászsalsós-szentgyörgy, Jászfelsős-szentgyörgy, Karaszentgyörgy (Jurjova), Kőrögszentgyörgy, Lajtaszentgyörgy (St. Georgen am Leitha), Marosszentgyörgy (Singeorgiul de Mures), Messzeszentgyörgy (Singeorgiul de Meses), Monostorszentgyörgy (Manastire), Oláhszentgyörgy (Singeorg-Bai), Répceszentgyörgy, Sepsiszentgyörgy (Sfintu Georghe), Szászs-szentgyörgy (Singeorgiul Nou), Szepesszentgyörgy (Jurské), Sztrigyszentgyörgy (Streisin-georgiu), Szuhaszentgyörgy, Tárnok-szentgyörgy, Tatárszentgyörgy, Torockós-szentgyörgy (Coltesti), Tótszentgyörgy (Somogy m.), Túrócs-szentgyörgy (Turciánsky Jur), Tüskeszentgyörgy (Gorican), Új-szentgyörgy, Uzdiszentgyörgy (Singeorgiul de Campie), Víziszentgyörgy (Sveti Juraj nad Brijeju), Zalászentgyörgy.

6 BŰCSORSZÁG 99/3-4

A szabadkai ferences-rendház Szent György oltárképe (ikonográfiai bevezetővel)

KORHECZ PAPP Zsuzsanna

Szt. György a keleti és a nyugati egyházban egyaránt a legnépszerűbb és a leggyakrabban ábrázolt szentek közé tartozik.

Kisázsiaiban volt katonatiszt a római hadseregben, Diocletianus császár alatt szenvedett vértanúságot 303-ban. Különböző kínzások után végül lefejezték. Alakjának történelmi hitelességét az újabb kutatásoknak nem sikerült igazolnia. A sárkányölő ősi mondája (a sötétség és a világosság, a jó és a rossz küzdelme) a XI. sz.-ban fonódott össze a kezdettől fogva nagy tiszteletben álló szent vértanúéval. A keleti egyházban nagymártírnak nevezik és egész országokat helyeztek védelme alá (Grúzia, később Oroszország, nyugaton Anglia), mint harcost elsősorban a hitetlenek ellen hívták segítségül. Képmása a magyar Szent Korona alsó, bizánci részén is a barbárok elleni harcban való közbenjárását hivatott jelképezni. A nyugati egyház tizennégy segítőszentjének egyike. Városokat, bankokat, kórházakat helyeztek patrociniumába. A sárkány legyőzésének kapcsán a sátáni eredetűnek, démonnak vélt pestis, lepra, kígyócsípés és boszorkányság elleni hathatós közbenjárásáért imádkoztak. György a hit diadalmas hőseként, győzhetetlen katonájaként, emberi példaként élt Mihállyal, Dömötörrel, Mártonnal, Móriccal, a mi László királlyunkkal a középkor lovagi világában. Legendáját széltében olvasták, hallgatták, ábrázolták. Szt. György egyházi kultusza a középkorban virágzott igazán, magyarországi tisztelete nagyon gazdag

és szerteágazó, a népi hitvilágnak is egyik kulcsfigurájává lett, hisz a mágikus szorongások is rajta keresztül oldódnak fel, amint messzire retenti az embertől a gonoszt, s napjának elérkeztével segíti meghozni a világosságot. A barokk időktől kezdve halványodik egyházi kultusza, azonban a népi hitéletben a mai napig ott él, napja a kalendárium egyik legjellegesebbike. Ő lett a lovagoknak, lovaskatonáknak, cserkészeknek, fegyverkovácsoknak, szíjjártóknak, a vándorlegényeknek és a lóval foglalkozó parasztoknak a védőszentje. Görög eredetű neve Georgios is parasztot, földművelőt jelent.

Szt. Györgyöt eleinte inkább állóalakként mutatták be harci vértetben, mint pl. Donatello híres firenzei márványszobra. A sárkány ebben az esetben nem is jelenik meg. Az ikonokon is bizánci katonai, vagy papi öltözetben, lándzsával az egyik, a kozmosz gömbbel a másik kezében Szt. Mihályhoz hasonlóan ábrázolják trónon ülve, vagy mint a mennyi seregek harcosát.

Elterjedtebb megjelenítési formája, amint lóháton a sárkánnyal küzd, vagy éppen ledöfi azt. Lová általában fehér, öltözete lehet római kori vagy középkori páncélzat. Kezében leginkább lándzsa vagy kard látható, de keresztes zászlót és a vértanúság pálmáját is tarthatja. A háttérben legtöbbször megjelenítik a megmentett királylányt, vagy sematikusan ábrázolt várost láthatunk az aggódó királyi szülőkkel. Sokszor azonban csak kietlen sziklás táj előtt játszódik le a beköszöntőben ismertetett legenda. En-

nek egyik mozzanatát ábrázolja a hátoldalon látható Szt. György táblakép, Paolo Uccello munkája.

Igen ritkák Szt. György mártírságának jelenetei. Mérget itattak vele, kerékbe törték, lenyúzták, fejébe szögeket vertek, forró ólomba ültették, testét szétfűrészelték, végül lefejezték.

Uroš Predić festménye – mely egy az illusztrációk közül – összevont ikonográfiai típust képvisel. A legyőzött sárkány felett álló katonaszent Szt. Mihály is lehetne, azonban az ő küzdelme mindig égi, örökkévaló; a sziklás barlangszáj Szt. Györgyöt attribuíja. Ilyen példa még a Székely Bertalan által festett törökkanizsai főoltárkép is.

Az 1736-ban felépült szabadkai ferences templomot Szt. Mihály tiszteletére szentelték föl. A valamikori egytornyú templom azóta sok változáson ment keresztül, a legnagyobb átalakításokat a századfordulón végezték rajta, ekkor formálták át belső és külső terét is egységes neoromán stílusúvá. Mint már korábban, a néhai Szt. Mihály főoltárkép kapcsán is említettem, ekkor szedték szét és ezt követően kallódott el a remekműű faragott, aranyozott barokk oltárépítmény is. Hatból csak négy oltárkép vészelt át a felújítás és a történelem viharait. Ezek közül negyedikként kerül most bemutatásra a címloldali illusztráció; a Szt. György oltárkép.

A néhai oltárépítményben a három méter magasságú Szt. Mihály főoltárkép fölött volt a Xavéri Szt. Ferencet ábrázoló festmény, ez fölött pedig, megközelítőleg 6-7 m. magasságban, helyezkedhetett el a Szt. György kép. A többi főoltárképpel együtt 1741-ben festette Stettner Sebestyén budai festő. Munkájáért 21 forintot és 10 aranyat kért, amit Đuro Matulčić adományozott.

A szerző bizonyára Raffaello ismert művét reprodukáló nyomtatvány alapján látott hozzá művének elkészítéséhez. Sajnos a restaurálási munkálatok még nem jutottak el a tisztítás fázisáig. Az avatatlan kezek sok kárt tettek benne, mivel a

festmény nagyon sok beavatkozást élt meg az idők folyamán. Ezek elhárításával, csak a szakszerű konzerválás után kerülhet sor a tisztításra és az átfestések eltávolítására, miután napvilágra fognak kerülni a kép valós festészeti értékei. A négy mű közül ez volt a legrosszabb állapotban. Azonban a szerző szabadkai opuszát ismerve és a restaurátori tapasztalataimra hagyatkozva elmondhatom, hogy ezt a képet is lendületes és jól fölépített kompozíció, valamint ragyogó, élénk színekkel történő (most még a több évszázados szennyeződésréteg alatt szunnyadó) ábrázolás jellemzi. A két daraból összevarrt lenvászonra festett olajfestményt feketére festett, de eredetileg ezüstözött és aranyozott, barokkosan ívelt, a sarkaiban kicsiny rozetákkal ékesített díszkeret fogja közre. Szt. György a kép (156x110 cm) középpontjában, római katonai öltözetben, rövid fehér tunikában, kék aranszegélyes mellvértben, piros és fehér tollas sisakkal a fején ül a rövidke mellső lábaival ágaskodó fehér paripáján, mely kicsit apró a jó izomzatú, kisse kerekded, kipödrött, kackiás bajuszkájú, pirosposzsgás Szt. Györgyhez viszonyítva. Ezek a kedves momentumok még bensőségesebbé teszik az egyébként is tetszetős, színeiben és formáiban is igen dekoratívra sikeredett festményt. Azonban ez korántsem jelent tartalmatlanságot. A XVIII. sz. első felében még közeli volt a török elleni küzdelem emléke, a hívők sűrűn kérhették Szt. György segítségét a sok nehézség közepette. Ezért is kaphatott előkelő helyet a főoltár ikonográfiai koncepciójában. A György név gyakorisága és közkedveltsége is a hathatós védelmében való hitet bizonyítja. A képen a vitéz mindkét kezével a lándzsát markolja, amellyel a sárkány szájába döf. A háttérben gomolygó felhők. A szent vállát élénkpíros, lobogó köpenye borítja. A festmény jobb oldalán egy dombon a meg szabadított királylány térdelve imádkozik, kék köpenybe burkolózva. A restaurálás alkalmával

újjaszülető mű a szabadkai ferences-rendház jelentős értéke, mivel szép példája a közép-európai barokknak, valamint azon kevés műalkotások egyike, melyek a XVIII. század első feléből városunkban megmaradtak. Reményeim szerint minden érdeklődő megcsodálhatja

majd, miután visszakerül a templomtérbe.

Irodalom:
Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium, Szt. István Társulat, Budapest, 1977.
A keresztény művészet lexikona, Corvina, Budapest, 1986.
Szentek lexikona, Dunakönyv kiadó, Budapest, 1994.

Erdélyi testvérvárosunk, Sepsiszentgyörgy

KLAMÁR Zoltán

Szokták volt mondani, hogy az ember nem választhat magának testvért... Ennek dacára Kanizsa városa mégis testvérvé fogadott a Kárpát-medencéből nem is egy települést, köztük a távoli Erdély szegletében megbúvó Sepsiszentgyörgyöt.

Sokat tűnődtem, mit is jelent nekünk bácskai embereknek a szó: Erdély.

Magas hegyek közé ékelődött széles folyóvölgyek néprajzi tájait: Kalotaszeg, Mezőség, Székelyföldet, Barcaságot, Gyimeset... Sebes vízű patakok fölül magasodó ormokon ódon várakat, udvarházakat, híres városokat és parányi falvak láncolatát, elszórt hegyi tanyaikat a Hargitán... Jelenti még az ott élt jeles embereket: Bocskai Istvánt, Mikes Kelemt, Rákóczi Ferencet, Kőrösi Csoma Sándort, Koós Károlyt, Tamási Áront és sorolhatnánk vég nélkül a neveket.

Erdély földje messzi, tele mítikus magyar tájakkal. Síksághoz szokott szemünknek mindez látványozón... A szépen faragott kapuk felirata: Minden jó szándékú ember kedves vendég e házban... Apró házak óriási zsindelytetővel, kerített templomok, tornyok, temetők... A temetők kőfala körül nyüzsgő, siető élet!

Azok a csendes temetők ott az esőtől mélyzöld hegyoldalakon, horpadt hantjaikkal, faragott fejfáikkal, mohos kőkeresztjeikkel dacolva fordulnak szembe a múlt idővel s hirdetik az erdélyi múltat, jelent: a tájjal együtt élő embert, az embert.

A mi temetőinkből viszont fogynak a keresztetek, a kanizsai múlt vámszedői ellopják, kidobják, eladják a régi kőveket. A hagyomány, a megtartó, itt tartó hagyomány emlékköveit semmisítik meg, pedig a kő marad és ellenáll az elemeknek...

Úgy érzem, itt a déli végeken kicsit megfellelkezünk értékeinkről, a hagyományt rossz kabátként szegre akasztottuk...

Nem csoda hát, hogy örültem min-

dennek amihez századok tapadnak, és az sem csoda, hogy szinte felüdülés volt megtapasztalni milyennek az ottani emberek, milyen az erdélyi ember, az ember, aki megőrizte ősei szokásait, viseletét, a szavak erejét: a mesét, a mondát. A szavak és a dallam erejét: a népdalt, a zenei anyanyelvet, melyet valaha mindannyian értettük és magunknak tudtunk. A zenei anyanyelvet, melyet ott a hegyek közé ékelődött magyarság szinte máig megtartott. Arra az archaikus hangzásvilágra gondolok, mely a moldvaival rokon és a magyar zenei anyanyelv keleti dialektusát képezi.

A közelmúltban úgy hozta a sors, hogy pár napot Illyefalván tölthettem és néhány alkalommal Szentgyörgyre is átrándulhattam. Egyik ámulatból a másikba estem: a táj, az épített környezet – a Székely Nemzeti Múzeum Koós Károly tervezte csodálatos épülete...

A múzeumban döbbsentem meg, ki tudja immáron hányadszor utam során, szembesülvén az erdélyi szellemiség, magatartás egy különös megnyilatkozásától. A kiállítás egyik termében áll Gábor Áron „rézagyúja”. Mint azt megtudtam, nem eredeti, mert az erekléként őrzött hadi szerszám Bukarestbe vándorolt anno egy kiállításra, hogy azután ott fogják talán örök időkre. A derék székelyek ebbe nem nyugodtak bele: kilincseltek hivatalokban, minisztériumokat ostromoltak, mindhiába. Végül mintát vettek az ágyúról, fémgyújtást szerveztek és kiöntötték az eredeti ágyú hű mását!

Nem várták a csodát, cselekedtek. Van tehát mit tanulnunk, van miért felnézni rájuk.

Ha már szó esett hagyományról így Szentgyörgy-nap táján tegyük hozzá a fentiekhez, hogy az Erdély földjéből kisarjadt népdalokat is ismernünk kell, hiszen közös kincsünk az, de nekünk itt Bácskában a saját dalainkat kell énekelnünk, a saját meséinket kell mesélnünk, mert azok is szépek és éppen olyan értékesek mint a messzi Erdélyiek...

A Szent György lovagrend

PAPP Árpád

Az egyik legkorábbi európai világi fejedelmi lovagrend megalakulásának körülményeiről számolunk be.

1326. április 24-én, Szent György napján a „lovagok baráti rendjének összes tagjai” az esztergomi káptalan előtt, Károly Róbert jelenlétében fektették írásba a szabályzatukat. Korban ezt egyedül az 1233-ban alakult francia Reketye-rend előzte meg. Az angol Szent György lovagrend, az ún. térszalagrend csak 1349-ben alakul, a kor követelményeinek megfelelően. Ezt követően még egy sor további rendet is felfedezhetünk, mint például a francia Csillagrendet, a nápolyi Szent Lélek-rendet, a savoyai Anunciata-rendet, a bourbon Bogács-rendet, a bretagnei Hermelinrendet, az orléansi Sündisznó-rendet, vagy az angol Bath-rendet, hogy csak az emlékeztetéseket említsük.

A Szent György napján megalakított rend legfőbb céljának a krisztusi szeretetben való egységet, az úniót és a király védelmét tekintette. A rend teljes címe „*Szent György lovagság testvéri társasága*” volt. Ruhájuk térdig érő fekete csuklyás köpeny, rajta fehér mezőben piros kereszt. A ruhán viselt jelmondatuk: „Valósággal igaz vagyok e baráti renddel szemben”. Tagságuk száma legfeljebb ötven fő lehetett. A tagfelvételnél minden már megválasztott tag szavazott, és egyetlen ellenszavazattal is meghiúsult az új tag felvétele. Az újonnan felvett jeles férfiú esküt tesz, a tagságról igazolványt kap amit ma-

gával hord. Egy év letelte után már örökös taggá válik, míg előtte kiléphet a társaságból. A vitákat egymás között döntik el. A társaság előljárói a király, a justitíus és a kancellár, ez utóbbiak a lovagrend bírái. A szabályzat kiköti, hogy évente egy jobb cikkellyel kell gyarapítani a törvényhozást. Összejöveleiket Szent György napján (április 24.), Kisasszony napján (szeptember 8.), Újév nyolcadikán (január 8.) tartják.

A rend tagjainak kötelessége a névadójuk ünnepnapja előtti vigíliai böjt, valamint az év minden vasárnapján vidám arccal való járás, minden pénteken csuklyás ruhába való öltözködés és szomorkodás Krisztus szenvedései miatt. Ilyen-

kor a templomban tíz *Miatyánkot* s tíz *Üdvözlégyet* mondanak.

A rend tagjainak kötelessége a király őrzése (ezért mindig a kíséretében tartózkodtak), valamint a testvérek segítése. A háborúban megsebesült társukat nem hagyhatták magára, ha fogságba esett, ki kellett szabadítani. Emellett a szegények oltalmazása és a középkori lovageszmények szellemében a nő lisztelete is követelmény volt.

A lovagrend megalakulását a külföldi példa mellett a belpolitikai körülmények is indokolták tették. Károly Róbert uralkodásának idején az oligarchák hatalma töretlenül mutatkozott, aminek gyengítése államérdek volt. A legnagyobb déli oligarchák 1300 körül Csák Ugryn (Ujlak központtal), a Babonicok (Kapronca) valamint a Subicok (Horvátország és Dalmácia) voltak. Ezek letörésére Károly 1315 táján Temesvárra helyezi székhelyét. Innen könnyebben irányíthatott, mivel ez volt párthívei központja. A déli országrész középkori jelentősége uralkodása után sem szűnik meg, a török hódításig ez az ország virágzó központja.

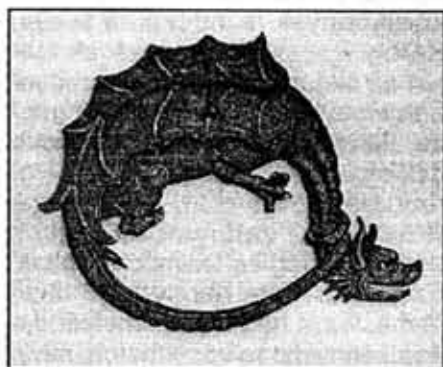
Vélhetően a híveiből toborzott, hűségükben megingathatatlan vitézek nemcsak a csatákban, de a rövid, békés időszakokban is mellette álltak. A rend tagjainak neve sajnálatos módon nem maradt fenn, pedig bizonyára a kor legjelentősebbjei találhatók köztük. 1323 után, a déli harcok elültével, a király Visegrádra költözik. A pártívek a korabeli lovageszméktől vezérelve követik, majd megalakítják a rendet.

A Sárkányosok rendje¹

Zsigmond király belpolitikai támasza a XV. század elején a számára megfelelő munkatársi kör kialakítása, a Sárkányosok rendje néven emlékeztetessé váló csoportosulás volt. A már létező Kanizsai-

ligával szemben a főpapok hiánya, valamint szigorúan megszabott létszáma jellemezte. Azok, akik részt kívántak az országlásból, pontosabban abban részt vehettek, az 1408. december 12-én alapított Sárkány-rend tagjai voltak.

„... (A társaság)... az álnok ellenség és az ős sárkány követőinek, t.i. a pogány hadaknak, mint szakadároknak, és az egy igaz hit s Krisztus keresztje, s országaink veszedelmére törő más nemzeteknek kipusztítására... (alakult)”²

A Sárkány-rend jelvénye

Az alapító okirat ezen sorai azt a képzetet keltik az olvasóban, hogy a társaság a frissen letört boszniai vallási szekták elleni küzdelmek tanulságaiból merítve magát a hit örékeinek tartja.

A tekintély, vagyon és gazdagság hordozóiból kialakult egy nem nagy létszámú csoport, amelyből (vagy a csoporttagok rokonaiból), ha kellett, diplomatát, hadvezért, vagy magas tisztségviselőt lehetett állítani. Társai megbízhattak benne, hiszen rokoni vagy érdekvédelmi szövetségben állottak egymással, és az ország irányítása valóban személyes érdekük volt, mivel ténylegesen a birtokuknak tekintették azt.

A király még 1405-ben egybekel a nála huszonnégy évvel fiatalabb Cillei Borbálával, aki már második felesége, hiszen első felesége Nagy Lajos lánya, Mária volt. Az új feleséget csak 1408-ban, Tvrtko legyőzése után hozza a királyi udvarba. A feleség jövője csak fiú-

gyermek születésekor biztosított, máskülönben férje halála után csak egy szegény özvegy lesz, ami az atyja által kialakított kiskirályi életvitelhez és a személyes célokhoz képest óriási visszalépést jelentett volna.

A megoldás egy, a rendek jogait nem sértő, némelyek számára kifejezetten előnyös szövetség létrehozása volt.

A királyi párnak előnyt jelentett, hogy gyermekük trónigénylési jogát már jó előre elismerték, a liga tagjai pedig bizonyosak lehettek abban, hogy a többi, ligán kívül tömörülő báró nem zavarhatja érvényesülését, legalábbis amíg a személyes garanciát jelentő király, Zsigmond élt.

A Sárkány-rend formájának kialakítása Zsigmondtól származhat.

Látványosságot kedvelő természetéhez illett az elképzelés, miszerint a hatalmasokat tömörítő rend mint rettenthetetlen rend jelenjék meg, amely a magasztos cél felé törő igazi athleta patriae-ként szerepeljen.

A harc a Nagy Lajos korában feltűnt török hadsereggel, a pogányokkal, a fenyegető orosz szembeszámkra hasonlatos volt Szent György sárkánnyal vívott küzdelméhez. A rend nem a vértanú lovag nevét vette fel, ezt már megtette közel nyolcvan évvel azelőtt a Károly Róbert által alapított rend, hanem az ellenség megsemmisítését célzandó, magát a sárkányt tették jelvényükké. Úgy vélhetnénk, Zsigmond ilyen jellegű választásában inkább a korabeli divat volt a meghatározó, mintsem a tulajdon-

képpeni jelképrendszer. A közel-múlt eseményeként ismerhette a tiroli Elefánt-szövetség 1406-os és a Súlyom-társaság 1407-es megalakítását, de tanácsadója Garai Miklós is tagja volt az „Adelige Gesellschaft mit dem Zeichen Sankt Jörgen Kreuzes” rendnek, valamint 1401-től a cseh királyi társaságnak is.

Hasonlóképpen Zsigmond elképzeléseihez, a rend tagjai az alapítólevélben lefektetettekben bízva, családjuk haláluk utáni kifosztásának egyik gátját láthatták a rendben. A király és a köztük támadó esetleges viszály esetében a rend tagjai bírakként léphettek fel, hiszen magukat az országot uraló királlyal egyenrangúnak tartották és uralkodótársaként tisztelték. Erre kiváltképp az adott alapot, hogy a ligák harcában ők támogatták a királyt, amiért cserébe viszont szándékosan korlátozhatták hatalmát.

A rend tagjainak száma alapításkor és később is, a királlyal és

Lovagi harc (miniatura, XIII. század)

királynéval együtt 24 volt.

A Sárkány-rend jelentősége Zsigmond számára abban rejlett, hogy zavartalanul folytathatta a diplomáciai játékot, amely neki szórazást, a német császárság elnyerése után pedig imperátori hivatásának beteljesülését jelentette. A szervezet mentesítette őt a magyarországi kormányzás napi gondjai-

tól. A rendtagok a királyi tanács tagjai is voltak, ennél fogva a király és az alattvalók munkatársai is.

A rend tagjai döntéshozatali súlyukban nem voltak egyenlőek, hiszen az alapítólevél szerint a király már öt taggal is hozhatott döntést az őket érintő ügyekben.

A rend szervezete alkalmat adott tehetséges fiatalok kibontakozására, de azok a köznemesi családok, amelyek később sárkánnyal bővített címet használtak, szintén a rendbe tartozásukat igyekeztek emlékeztetni. „Elgondolásuk szerint a rendbe felvehetők tehetséges, jellemes férfiak (virtuosi et bonae humanitatis viri), akik – értelmezhetjük – származásuk révén nem igényelhetnének maguknak helyet a társadalom legfelsőbb csoportjában. A bárókkal szemben ők lovagoknak volnának nevezhetők. Szerepük az elhunyt bárók helyébe lépve, teljessé tenni a létszámot. Erre azonban csak egyévi próbaidő után kerülhetett sor. Akkor, amikor választás esik, báróvá lesz és báróságot nyer.”¹

A felemelkedés útjára olyan családok léptek, melyeknek Zsigmond uralkodásának második felére eső kiemelkedését csak a rend hathatós közbenjárásával magyarázhatjuk. Közülük a Palóciak, Bátoriak, Gutti Országok pályája ívelt magasra a későbbiek során.

Bátori István pályája egy a sok közül. Családja a köznemesi színvonalnál magasabbra nem tud emelkedni, 1410 környékén ő maga is jelentéktelen vidéki nemes, 1419-1431 között már asztalnokmester, 1435-39 között pedig országbíró.

Tekintsük át az alapító levél alapítókra vonatkozó részleteit.

„...Mi pedig István deszpota, Rácország ura, továbbá Herman, Cilli és Zagoria grófja, Frigyes gróf, emennek fia, Garai Miklós, Magyarország nádorispánja, Stiborczi Stibor, egykor erdélyi vajda, Tamási Henrik fia János és Szántói Lack Jakab erdélyi vajdák, Maróthi János macsói, Ozorai Pipo szörényi bárók, Szécsi Miklós, a királyi tárnokok mestere, Korbáviai Károly gróf, királyi főkincstartó, néhai Szécsényi Konya bán fia Simon, a királyi ajtónállók mestere, Alsáni Gergely fia János, a királyi pohármokok mestere, Csáki Miklós, egykori er-

délyi vajda, Bessenyei Pál és Pécsi Pál, egykor Dalmácia, Horvátország és egész Szlavónia bánjai, Nádasdi Salamon fia Mihály, a királyi székelyek ispánja, Perényi Péter, előbb a székelyek, most pedig Maramaros vármegye ispánja, Perényi Imre, királyi titkos kancellár és néhai Garai Miklós nádor úr fia János...”²

A tagok válogatásában kétségtelenül szerepe volt Garai Miklósnak, akinek közbejárására rokonai és szövetségesei is bekerültek a ligába, mint például első feleségének testvére, Stefan Lazarević szerb deszpota, „Rácország ura”, Garai Miklós apósa, Cillei Hermann és sógora, Cillei Frigyes, majd testvére, Garai János, nővérének férje, Szécsi Miklós tárnokmester, vagy a közös érdekeket felismerő Ozorai Pipo. Ez utóbbinak a magyar politikai életbe kerülése tipikus karriertörténetnek tekinthető, de dolgozatunk tárgya más lévén, ennek bemutatásától ezúttal eltekintünk.

Mellettük Korbáviai Károly, Pécsi Pál, Perényi Imre, Stibor vajda, Tamási János, Szécsényi Simon, Korbáviai János is az alapítók között szerepelnek.

Lévai Cseh Péter 1408-ban még lovászmester, 1427-31 között macsói bán, 1436-8 között erdélyi vajda.

Zsigmond lovasképe
(vízfestmény, 1420-1430)

A rend megalakításával Zsigmond a később is fennmaradó bárói rendet rögzítette intézményes keretek között. Báróknak eredetileg csak azokat tekintették, akik közjogi jellegű országos és udvari tisztséggel voltak felruházva. Ezek a meghatározott számú tisztségek bizonyos címmel jártak. Közéjük tartozott a nádor, az erdélyi vajda, az országbíró, a bán, a tárnokmester, a főajtónállómester, a főasztalnok, a főpincemester, a főlovászmester és a pozsonyi ispán.

Az alapító okirat a rend jelvényét is pontosan leírja: „... a körre görbült sárkány jele, vagyis képe, amint farkát nyaka köré tekeri és háta közepén hosszában feje orra elejétől farka végig fel van hasítva s a vére veszése miatt fehér és vértelen hasíték belső széle mentén hosszában elhelyezett vörös keresztet fehér mezőben magának a dicső György vértanunak zászlaja alatt vitézkedők szoktak viselni...”³

A Sárkányosok-rend tagsága idővel átruházhatóvá válik, és a későbbiek során a rend sorainak felhígulása következik be. Zsigmond politikai érdeklődésének nyugatra tolódásával az addig magyar bárókra és azok rokonságára támaszkodó király (majd császár) a rend jelentőségét csökkenteni szeretné, hiszen tulajdonképpen célját, a trónutódlás kérdését, belpolitikai szinten megoldottnak tekinthette. Zsigmond támasza ezek után már a német kancellária, amely magát feljogosítja arra is, hogy már 1428-ban kihagyja az oklevél egyik sarkalatos pontját, a hitetlenek elleni hadbavonulás kötelezettségét.

1411. október 7-én megszületik Erzsébet, akit Albertnek ígér Zsigmond.

Halála után a rend tagságát Albert adományozza, de már nem a magyar kancellária útján, hanem teljesen tetszőlegesen. Ez a rend jelentőségének és politikai befolyásának elvesztéséhez vezet, és a romantikus lovagkor végét is jelenti.

1. Mályusz Elemér, Zsigmond király uralma Magyarországon, Gondolat, Budapest, 1984.

2. Baranyi Béla, Zsigmond király ún. Sárkány rendje, 1926., 561.

3. Mályusz E., 1981., 61.

4. Baranyi Béla, i.m., 926., 574.

5. Baranyi Béla, i.m., 1926., 585.

Marko Kraljević a vajdasági magyarok népköltészetében

RAFFAI Judit

Moša Pijade rajza

AXIV. században élő Marko Kraljevićet (Krályevity Márkó, Vukašin szerb király törökök ellen harcoló fiát, a délszláv hőse-pika egyik központi figurájaként tartja számon a folklorisztikai szakirodalom. Alakja ismert az Isztriától a Fekete tengerig. Marko Kraljević néven szerepel a szerbek, horvátok, macedónok körében, Kraljevićként a szlovénoknál, M. Kraleвити néven az albánoknál. A róla szóló történetekkel nem csak a délszláv népeknél találkozunk, hanem a magyarok, románok, bolgárok és ruszinok népköltészetében is.

A magyar nyelvterületről csupán néhány Marko Kraljevićről (Krályevics Márkó) szóló szövegünk van. Ezeket a történeteket többségében Vajdaságban gyűjtötték, kivételt képeznek a méhkeréki román Vasile Gurzău által magyarul és románul is megírt *Cranovite Marc*,¹ valamint a Pest megyei cigányok körében élő Kravelityo Markó² mondák.

Vajdaság területéről (Piros, Adorján, Székelykeve) Penavin Olga³, Veselinović-Šulc Magdolna és Matijevics Lajos⁴ közöl Marko Kraljevićről szóló, magyar nyelvű történeteket. Penavin Székelykevéről két szöveget közöl, ezek egy-egy szerb népdal prózában elmondott, rövid, tépődékes kivonatai. Hasonló történeteket találhatunk az adorjáni anyagban is. A szövegek megformálása, tartalmi hiányosságuk, valamint a stilisztikailag ki nem dolgozott elemeik arra engednek következtetni, hogy ezek egy ismert, de ritkán mesélt tudásanyagnak a részét képezik. Többségük feltehetően az iskolai kötelező tudásanyag részeként, valamint a délszláv népekkel való együttélés során tanult ismeretként kerültek be a vajdasági magyarok történelmi tudatába. Más következtetések vonhatók le a piro-

si mesemondó, Szabolcsi Julianna 16 szövegét tartalmazó anyagából. Ezek a szövegek (leginkább mondák és mesék) már egy gyakorlott mesélő szövegalkotó és előadáskészségéről tanúskodnak. Veseli-

nović-Šulc M. és Matijevics L. tanulmányából tudjuk, hogy Szabolcsi Julianna nagy gyakorlattal adta elő az általa „mesének” nevezett történeteket. „Mesemondás közben mindig erősen lekötötte a hallgatóságot. A jelenlévőknek nagyon kellett figyelniük, de nem csupán hallgatni voltak kénytelenek a mesemondást, hanem nézni is, mert Szabolcsi Julianna mesélés közben mutatta is a harcot, a viaskodást, a cselekedeteket.”⁵ Szabolcsi Julianna a romániai Capárfalván született, ott is járt iskolába. Így kizárt dolog, hogy a híres délszláv hősről szerzett ismereteit a tananyagban szereplő hőselejtekből nyerte volna. Elmondása szerint meséit a Piroson született Tót József nevű nagyapjától tanulta, aki a szerémségi hegyekben volt szőlőcsész. Csőszködése idején az ott élő magyaroktól hallotta a törökverő hős történeteit. „A Márkó királyról szóló történetek, mesék, csodálatos események tehát általa jutottak adatközlőnkhez, s továbbélésük részben az iránta való tiszteletnek és szeretetnek, részben pedig Szabolcsi Julianna meseformáló, meseteremtő kiváló képzelőerejének köszönhető. A Szerémségben élő szerbek, ruszinok szolgálhattak forrásként, a tőlük eltanult meséket pedig olyan mesemondók továbbíthatták, akik tudtak szerbül, ruszinul és magyarul is.” – írja Veselinović-Šulc M., Matijevics L.⁶ A fenti állítást erősíti Vladimir Hnatjuk, a bácskai ruszinok körében a századfordulón végzett te-

repmunkáján alapuló tanulmánya, valamint az ezen alapuló Mirjana Radovanović kucurai ruszinok epikus népköltészetét vizsgáló tanulmánya.⁷ Ezekből a munkákból kitűnik, hogy a bácskai ruszinok népköltészetében is a monda és a mese műfajának szabályait követve keltek életre a délszláv népköltészet epikus hősei. A két délszlávokkal érintkező nép, a ruszin és a magyar, hasonló módon iktatta be népköltészetébe a délszláv hősepika fontos szereplőit és a róluk szóló történeteket. Hősepika hiányában a vajdasági magyar nép, akárcsak a ruszin, a monda és a mese műfajának szabályait követve éltette tovább a délszláv epikus hősről, Marko Kraljevićről szóló történeteket.

1. Domonkos Sámuel: Vasile Gurzău magyar és román nyelvű meséi, Budapest, 1968.

2. Bartos Tibor: Sosemvolt cigányország, Szegkovácsi cigány történetek, Budapest, 1958.

3. Penavin Olga: Jugoszláviai magyar népmesék, II. ÜMNGY XIX, Budapest-Újvidék, 1984.

4. Veselinović-Šulc Magdolna, Matijevics Lajos: Egy magyar mesemondó szövegei Márkó királyról, Hungarológiai Közlemények, 35 (1978), 65-85.

5. Veselinović-Šulc M., Matijevics L., 1978. 65.

6. Veselinović-Šulc M., Matijevics L., 1978. 67.

7. Radovanović Miljana: Srpskohrvatska epska tradicija u narodnoj prozi kucurskih Rusina, Glasnik Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti, XVI-XVIII (1967-1969), 69-86.

Együtt a történelemben

Az alföldi mezővárosok etnikai képe a 14-16. században

BLAZOVICH László

Mint ismeretes, a Kárpát-medencét a magyarság a honfoglalás idejétől kezdve nem tudta teljes mértékben betölteni. Ilyen módon mindenkor számaránybeli túlsúlya mellett más etnikumokkal élt együtt hazájában, jóllehet ezen etnikumok (számuk, jellegük és jelentőségük) a történelem folyamán sokat változott. A középkor évszázadai során a honfoglaláskor itt élt népesség (szlávok, avarok, németek) legnagyobb része a magyarságba integrálódott, ugyanakkor részint betelepítéssel, részint spontán vándorlással új népcsoportok és népek érkeztek a középkori Magyarországra. Keletről bolgárok, mohamedánok, úzok, besenyők és kunok, délről a románok és szlávok, északról ugyancsak szlávok, nyugatról pedig latinok (franciák, valólok és olaszok) valamint németek települtek az országba.

Hazánk egyes vidékei közül az Alföld, ahol a magyar etnikum a legnagyobb egységes tömbben élt a középkor első századaiban, később sem mutatott olyan vegyes nemzeti képet, mint az ország más tájegységei. Keleti és déli szélén azonban számolnunk kell továbbélő szláv népcsoportokkal és a 13. században beköltöző kunokkal és jászokkal, valamint a szórványok 14. századi megjelenése után a 15. és 16. században a török elől menekülő szerb közösségekkel, továbbá román szórványokkal. Az egyes népelemek beilleszkedésének, asszimilálódásának hossza a folyamata. A kunok nemcsak a magyar társadalmi, gazdasági rendszerhez alkalmazkodva találták meg helyüket új hazájukban, beolvadásukat az is elősegítette, hogy a szállásterületükön vagy annak peremén lévő városokba költöztek. A kunok jelenlétét a későbbi Kiskunság melletti városokban több helyen megtaláljuk a 15. században.

Szabadkáról, amely a Kunság része volt, és Zsigmond király emelte ki onnan Halashoz és Kecskeméthez hasonlóan, a 15. századból van jelenlé-

tükről adatunk. Mátyás király 1458. szeptember 7-én Szegeden kiadott oklevelében arra intette Parlagi László budai sáfárt és a kunok ispánját továbbá a mindenkor kun ispánokat valamint Bíró György szabadkai sáfárt: mivel Hunyadi János engedélyezte a kunoknak, hogy más jobbágyságok szokása szerint és hozzájuk hasonlóan tartózkodhatnak Szabadka mezővárosában, ne zaklassák, és ne kényszerítsék őket a visszaköltözésre. Az oklevél név szerint is felsorolja a kunok egy részét. Horváth György, Kincze Balázs, Gyuknak mondott Pál és János, Alch Mihály, Gerhard fia Egyed, Kara A..., Aracha Egyed, Thene Antal, Kazán Balázs és Kun Antal neve szerepel a listán. Az oklevél hírnemje nemcsak a kun népesség szabadkai tartózkodásának bizonyítja. Az is kitűnik belőle, hogy nemcsak a szabadkai korábban szabad népesség, hanem a kunok is jobbágyi alávetettségben éltek, és a szigorúbb földesúri kötöttségek elől menekültek a mezővárosba. Az oklevél névanyaga a kun nevek között a Horváth és Kazán előfordulása pedig azt bizonyítja, hogy etnikai keveredésük előrehaladt.

A szegediek és a kunok kapcsolatáról elsősorban a kun puszták ügyeivel kapcsolatosan maradtak fenn adatok. A dél- és nyugat-európai húspiac felvevő-képességének kiszélesedésével és az esősebbé váló időjárással a Duna-Tisza közén, a Homokságon felértékelődtek a legelők. Emiatt Szeged városa és a kunok között számos összekötés keletkezett. 1462-ben Mátyás király a szegediek részéről a neki és atyjának nyújtott szolgálatok fejében megengedte, hogy Asszonyszállása kun pusztát és tartozékait használhassák, egyúttal megerősítette őket azon jogaikban, amelyeket a korábbi királyoktól szereztek, tudniillik, hogy a Duna-Tisza között lévő pusztákat a kunok szabadságainak és jogainak megfelelően hasznosítsák és használják. Egyúttal megszüntette azokat a kiváltságokat, amelyeket Miser János szegedi bíró és Kun Antal Asszonyszállásra és tartozékaira sze-

reztek. 1469-ben a király megerősítette az oklevelet. 1465-ben ugyancsak biztosította a szegedieket, hogy az Asszonyszállása nevű kun szálláson (in descensu comanicali) és a Duna-Tisza közén a kunok mezein (in campis comanorum) és máshol szabadon legeltethetnek. Mátyás király 1473. augusztus 24-én Budán kiadott oklevelében a majosszállási kun kapitányoknak, Both Lászlónak és Domokosnak megengedte, hogy a pestis valamint gyilkosságok és pusztítások miatt elnépteledett Csölyösszállását, Fejértót, Majosszállását és Kömpöcszállását, amelyek Halas székhez tartoztak, benépesítsék. November 9-én Diósgyőrben kiadott oklevelében pedig a szegedieknek adott engedélyt arra, hogy a Homokon ugyanolyan használati jogokat élvezzenek, mint a szállásaikon lakó kunok.

A szegediek azonban nemcsak állataik legeltetése közben találkoztak a kunokkal, hanem városukban is együtt éltek velük. Az 1522-es tizedjegyzékben szerepel az Alszegeden lokalizált Kun utca, amely véleményünk szerint nem neves ott lakó családjától, a Kunról, – ahogy Kulcsár Péter véli –, hanem az ott lakó kunoktól vette a nevét, ugyanúgy, ahogy az 1562-ben előforduló kecskeméti Kun utca. Az utcában felsorolt magyar nevű személyek mellett ugyanis szerepel Mizser Ferenc és Massa (talán Majsa) Mihály, akik nevükből következően kunok voltak, és más, már elköltözöttek mellett az utca névadói lehettek.

A kunok 14-16. századi népmozgalmanak keretében a városba, mezővárosba költözésre Csomorkányról és Hódvásárhelyről származó adatok is árulkodnak. 1469-ben uraik, a Jaksicsok felbujtására 53 jobbágy intézett támadást a Békés megyében a gyulai uradalomhoz tartozó Szénás lakói ellen, ahonnan Bicsei Gergelynek, a gyulai uradalom tisztartójának és két jobbágyának a 100 arany forintot érő szénáját elvitték. A hatalomkodás kivizsgálása során keletkezett oklevelek egyikeben fennmaradt az erőszaktevékenység résztvevő jobbágyság névsora, amelyben rábukkantunk Csörtán (Csartán) Demeter nevére, aki bizonyára a Csörtán nemzetség szállásterületéről került Csomorkányra. Rokonsága vagy le származottai Hódvásárhelyen éltek, ugyanis Csörtán Benedek és Balázs nevét onnan ugyancsak egy hatalmaskodási ügyben keletkezett oklevél örököltette rá. A Vásárhely egy részét bíró Dóczi rokonság jobbágysága ugyanis 1512-ben rátámadtak Pöstyényi Ger-

gelynek a szomszédos Szentkirály faluban álló udvarházára.

Szer mezőváros történetében nem található írásos adat a kunok jelenlétére. Vályi Katalin azonban ásatásai nyomán azt feltételezi: két sírból is előkerült „kettős lilium alakú, préselt bronz veretekkel díszített öv és jellegzetes csatkeret” alapján arra lehet következtetni, hogy keresztény hitre tért, egykor a településen élt kunok nyugodtak a sírokban.

Sajátos helyzetben vagyunk Halas és Kecskemét városok kun népességével. Halast, bár Zsigmond király kivette a Kunságból, többségében továbbra is kunok lakták, de számolni kell magyar népességgel is a településen. Kecskemét lakosságának nagy része ugyancsak kun volt. Ismeretes Kecskemétszék neve 1452-ből, amikor Mátyás király megengedte Thenkes Pál fiainak, hogy Othasylyszallas-t benépesítsék, és 1491-ből, amikor a lajossal-lási kunokat, Gellértet, Miklóst és Ferencet II. Ulászló király oltalmába vette, továbbá megparancsolta a székkapitánynak, Csontos Andrásnak, hogy ne zaklassák őket. A kunok kecskeméti jelenlétére utal a deftereknek azon adata, hogy az 1559-ben regisztrált Új utcát 1562-ben Kun utcának nevezve vették lajstromba.

Kolbázszer területéről, a későbbi Nagykunság vidékéről, talán mivel a városok messzebb voltak, kevés az adatunk a városokba költöző kunokról. Mindenesetre itt is elindult a városba költözés folyamata, ugyanis Tur mezővárosban, amely még a 16. század közepén sem volt a Kunság része. 1464-ben Kun utca nevet jegyeztek le. Jászberény helyzete pedig esetünkben Halaséhoz hasonlít, hiszen bár középkori lakosságáról kevés az adatunk, de közzismert, hogy a középkorban a 14. század második felétől lakossága elsősorban jászokból állt.

Adataink alapján egyrészt arra következtethetünk, hogy a kunok és jászok beilleszkedését a magyar társadalomba egyrészt társadalmi rétegződésüknek az országban kialakult formákhoz igazodása, másrésztől gazdag és szegény kunoknak és jászoknak a környező városokba vándorlása mutatja. Új lakóhelyükön színesítik a város arculatát, ám igazodniuk kellett a számukra új helyzethez, a városi létformához. Az egyes városokban lévő Kun utcák az egy helyre településük bizonyítékai. Az egyes településeken belül is keresték a saját véreiket. A városi igazgatási rendből is következhetett a-

zonban egy utcába, fertályba telepítésük. A városi magyar lakossággal a 16. században elkeveredtek már, ami a szegedi Kun utca lakóinak névjegyzékéből kiolvasható.

A déli szlávok, főképp szerbek mintegy 200 évvel később érkeztek Magyarországra mint a jászok és kunok. Bevándorlásuk története kevésbé feldolgozott mint a jászoké és kunoké. Az Alföldön először a Temesközben jelentek meg az állandósuló török betörések nyomán. 1389-től, az első török támadás idejétől állandósultak a becsapások a Temesközbe. A török 1391-ben Galambóc elfoglalásával biztos hídfőszállást szerzett magának az országba jutáshoz. Az 1392-ben behatoló török csapatok két évig zaklatták a lakosságot, míg végül kivetkék őket. 1396-ban a nikápolyi csatát követően egészen Temesvárig nyomultak előre. 1416-ban újabb betörés következett. Majd rövid fegyverszünet után 1421-ben újabb támadás ért a Temesközt. 1428 Lászlóvára és Galambóc visszafoglalási kísérletének éve. Az állandósuló harcok következtében a vidék magyar lakossága a déli részekben felmorzsolódott. A Temesköz déli részén a megyeszervezet is elhalt. Jól mutatja ezt Petrus Ransanus munkájában a megyeszervezet leírása. A szerző gondosan nyilván az udvari emberek segítségével számba vette az ország megyéit. Zólyom, Kishont és Kraszna megyék továbbá a Jászság és Kunság mellett Ke-

ve és Krassó megyék nem szerepelnek listájában.

Az előbbieket hiányának magyarázatát adhatja kis területük és ebből következően jelentéktelen voltuk. A Jászság és a Kunság pedig nem tagolódott a megyeszervezetbe. Az egymás mellett feküdt fontos határmegyék, Krassó és Keve elhagyása pedig azt mutatja, hogy létezésük emléke sem élt már az udvari hivatalnokok fejében.

A kérdést, hogy a Temesközben a 15. században miként és milyen ütemben ment végbe a magyar lakosság pusztulása illetve elvándorlása és az elhagyott területekre a szerbek beköltözése, csak aprólékos, a részletekbe menő vizsgálattal lehet eldönteni. Mindenesetre annyi bizonyos, hogy Temesvár, mintegy végvárként a hozzá közeli és a tőle északra fekvő területeken biztosította a letelepedett földművelő magyar lakosság számára a helyben maradáshoz szükséges viszonylag békés létfeltételeket. Temesvár elestével került a Tiszától Erdélyig tartó szakaszon a Temesvár és a Maros közötti területre a nyelvhatár, sőt a déli szlávok, elsősorban szerbek, a Maros jobb oldalán is számos elhagyott települést megszálltak.

Az etnikai- és nyelvhatár változását e területen jól érzékelteti az 1567-es és 1579-es defterek névanyaga, amelyet Káldy-Nagy Gyula szívességéből ismertünk meg. Bár az egykori Arad megye területén, amely a gyulai szan-

	1567	1579
Csanád (Német-, Rác-) város	80 család	80 család
Zombor (Kis-) falu	36 "	36 "
Béb (Óbéba)	26 "	22 "
Ladán (Ladány)	32 "	30 "
Feiregyház	20 "	16 "
Naggyála	18 "	18 "
Kisgyála	17 "	20 "
Deszka	19 "	27 "
Kanizsa (Törökkanizsa)	49 "	59 "
Oroszlános (Oroszlámos)	65 "	67 "
Rábajé (Rábé)	43 "	30 "
Dedémszeg (Dedénszeg)	33 "	29 "
Torvár (Térvár)	20 "	17 "
Kökénykeresztur	26 "	22 "
Szölös (Nákófalva)	50 "	53 "
Papkeresztur (Keresztur)	13 "	13 "
Nagybasanova, Nagybesenyő (Óbesenyő, Besenova)	86 "	91 "
Becskerek (Nagybecskerek) város	35 magyar cs.	31 magyar cs.
	135 szláv "	146 szláv "
Becsej (Törökbecse)	51 magyar "	73 magyar "
	123 szláv "	67 szláv "

dzsákhoz tartozott, jóval több szlávok laktak település volt a Maros északi partja mentén, mint a csanádiban, azonban itt is előfordulnak néhány helyen: Bozás, Csika, Csóka, Dominak, Dubokiráros, Kenéztelek, Mezőhegyes, Nagylak, Rákos, Tótkutas, Tótpalota, Tövisköz. E települések egy részének szláv lakossága még 1464-ben érkezhetett a Jaksicsokkal, amikor Mátyás király nekik juttatta a nagylaki uradalmat.

Egészen más helyzet alakult ki a Marostól délre fekvő területen. A mintegy 70-80 település közül csak az alábbiakon laktak magyarok, azonban ők is vegyesen déli szlávokkal.

Amint a táblázatból kitűnik, a Maros mentén helyezkedtek el azok a települések, amelyeknek még magyar lakossága is volt. Innen délre már egynemű, etnikailag és nyelvileg egységes szláv területet találunk. Nyelvi és etnikai szívet képez a 16. század második felében Ötebő (Ittebe), amelyet 1567-ben 107, 1579-ben pedig 90 magyar család lakott, Udvarnok faluban pedig 1567-ben 34, 1579-ben 48 magyar család élt.

A déli szláv betelepülésnek jó példája Vida pusztája (Neuvide) és Vincehid pusztája esete, amelyeket 1567-ben lakatlannak tüntettek fel, 1579-ben pedig az előbbin 25, az utóbbin pedig 7 szláv családot irtak össze. Sajátos képet mutat a városok lakosságának megoszlása. Ennek elemzésére a későbbiekben visszatérünk.

A Duna-Tisza közén a déli szláv népesség észak felé vándorlása később indult meg, és jobban nyomon lehet követni a forrásokból. E népmozgás olyan nagy és a középkori magyar államra olyan végzetes hatású események nyomán következett be, mint Nándorfehérvár eleste 1521-ben és a mohácsi csatavesztés 1526-ban. Addig Bács, Bodrog és Csongrád vármegyék lakossága magyar volt, amit mi sem bizonyít jobban, mint azon 1525-ben keletkezett oklevél, amelyben Lekcsei Sulyok Mihály és Balázs valamint Kiskeszi Ferenc és Ladncai Czirko György panasza II. Lajos király a boszniai káptalannak megparancsolja, hogy idézze meg Enyingi Török Miklóst, Bálintot és társaikat azon hatalmaskodás miatt, amelyet a felperesek Szabadka nevű kastélya ellen tettek.

Török Bálinték ugyanis 1525-ben az oklevélben felsorolt 1417 jobbággyal megostromolták és elfoglalták a szabadkai kastélyt, és 1500 forint értékű ott lelt ingósággal együtt hatalmukban tartották. Az említett oklevél azért érde-

kes számunkra, mert a névsorban csupa magyar név található, elenyészően kevés a szláv hangzású, jöllehet Bács megye déli részéből, többek között Futakról és Temerinből is toboroztak jobbágyokat a seregbe. Ugyanezt bizonyítja a bács-kalocsai püspökségnek 1522-ben a területéről készült tizedjegyzéke.

A mohácsi csata után éppen az említett vidékről vittek magukkal számtalan magyar foglyot a téli szállásukra induló törökök, majd 1529-ben újabb megpróbáltatás érte a táj népességét a Bécs alól visszatérő török részéről. A virágzó falvak és mezővárosok lakói vagy elfutottak, vagy rabságba kerültek. Az elhagyott helyek ugyancsak kényszerből ide érkezett déli szlávokkal, elsősorban szerbekkel (ekkor már gondoskodni kell bűnyevácokra is) töltődtek fel az 1520-as évektől az 1570-es évekig terjedő időszakban. Új etnikai- és nyelvhatár alakult ki ebben az időszakban, amely a Tiszától indulva Szeged alatt, a vegyes lakosságú Martonos tájékán húzódott és tartott Szabadka felé. Bár Szabadkának a 16. század közepén esett történetéről keveset tudunk, annyi a korral foglalkozó szerzők munkáiból kihüvelyezhető, hogy a mezőváros magyar népessége részint áldozatul esett a hadjárásoknak, részint sikerült elmenekülnie, és az egykor uradalmi központ szerepét betöltő kastélyt megerősítve a török már az 1540-es évektől, talán 1543-tól náhije székhelyként használta. Az 1570-ben és 1578-ban készült török összeírások alapján a településen a török és déli szláv népesség mellett magyar lakos csak az előbbi esetben (4 család) található, ellenben a környező szállásokon igen. 1570-ben 60 család, 1578-ban 14 család. Feltehetően a vár mellé nem engedtek magyarokat települni, ezért azok a környező szállásokon, tanyszerű helyeken éltek.

Szabadkáról (Bács) Madarason át Baja felé húzódott a határvonal, ugyanis mindkét helyen déli szláv neveket jegyeztek le az 1570-es években. Az etnikai határ Duna menti szakaszának kijelölését megerősítik a kalocsai náhijéről készült 1548-as török összeírás adatai. A fent leírt határvonal jelzi a déli szláv népességnek a 16. század végéig északi irányban kirajzolódó akciórádiuszát, ugyanis ezen vonaltól északra főképp a Homokságon már a 16. század második felében térségek lettek lakatlannak, ott mégsem találkoztunk szláv nevekkal a forrásokban. Bizonyára a két nagy város: Kecskemét és

Szeged lakossága hasznosította a pusztákat. A Maros folyót is éppen csak átlépték a szlávok, északabbra azonban nem húzódtak. A bemutatott helyzetkép azonban rövid idő elteltével a 15 éves háború eseményei következtében újra módosult.

Bár a 15. és 16. századi népmozgások, amelyek az Alföld déli részén játszódtak le az északi és keleti területeket nem érintették, befolyásolták a városok népességének alakulását. Az átalakulás azonban nem sematikusan, hanem korszakonként változó és egyedi módon történt. Sajátos az Al-Duna melletti Keve (Kovin) esete. A virágzó mezővárosba raguzai, azaz dalmata kereskedők érkeztek, akik itt akárcsak Szávaasztendemeteren (Sremska Mitrovica), Budán, Nagybanján és Sárospatakon létrehozták kereskedő telepüket. A török veszedelemre hivatkozva költöztek később, 1444-ben I. Ulászló király engedélyével a Csepel-sziget Ráckevére. Magukkal vitték nyilván a hozzájuk csatlakozó, velük kapcsolatban álló szerbeket.

A 15. században nemcsak egyéni vagy csoportos bevándorlók érkeztek. Balkáni hadjáratáról Hunyadi János ugyancsak hozott magával déli szlávokat, akik egy részét hódvásárhelyi birtokán telepítette le. 1455-ben kiadott oklevélben ugyanis megparancsolta a hódvásárhelyieknek Márton fia Ferenc bírónak, az esküdteknek, továbbá az ott élt összes népnek valamint a magyar és szláv (tam hungaris quam slavus) jobbágyoknak, hogy Szentkirály birtokot adják vissza a Gyáli Kakas családnak és rokonaiknak. A vásárhelyi déli szlávok emlékét a 16. század második felének török adóösszeírásai őrzik. A település utcanevei között 1560-ban, 1570-ben és 1579-ben szerepel a Kanizsa utca, az első összeírásban pedig a Kazsó utca is. Az előbbinek a jelentése: „hercegé, kenézé”, az utóbbié: „bunda, bekecs”. A szláv eredetű utcaelnevezések még a 16. század második felében is őrizték eredeti lakóik nevét, jöllehet ez idő tájt az utcáknak magyar lakói voltak. Amíg számos utca illtve városnegyed neve a középkorból áthagyományozódott a 18. század idejére Vásárhelyen, addig a két szláv eredetű utca neve kitörlődött az emlékezetből az idők múltával.

A Brankovics családdal rokon Jaksicsok közül István és Demeter 1464-ben kapta Nagylakot, a Maros parti mezővárost és a hozzá tartozó uradalmat Mátyás királytól. A Szerbiából érkező új földbirtokosok jobbágyaik jelentős ré-

szét magukkal hozták, akiket Nagylakon és az uradalom 85 falujának egy részében telepítettek le. Az itt élt magyarok mellé helyezett szlávok utódait itt találhatták a 16. század közepén beköltözők, hiszen a defterekben mint említettük ő, népes vegyes lakosságú településként jelent meg Nagylak a 16. század második felében.

Sajátosan alakult azon mezővárosok helyzete, mint például Becse, Becskerek és Temesvár, amelyek a 16. század közepén mélyen a hódoltságba kerültek. Amint a korábbiakból láttuk, Becsén és Becskereken a kor demográfiai viszonyaihoz képest jelentős magyar etnikum maradt túlélve a török hatalomátvétel idején. Hasonló helyzet lehetett 14. századvégi bírójának, Posztós Mihálynak nevéből és katolikus templomából következően korábban magyar lakosságú Temesvárott, ahol a várban lévő hat utca közül a négy törökből megfejtett neve (Piac, Halász, Tessőd és Nagy) magyar etnikum jelenlétére utalt a 16. század második felében. A felsorolt adatok arra engednek következtetni, hogy a nagyobb helyeken, a mezővárosokban jobban megmaradt a magyar etnikum az olyan területeken, ahol már homogén szláv népesség élt.

Míg a városok, nagyobb települések a magyar etnikum megtartó helyeinek bizonyultak a török hatalomátvétel után a szláv közegben is, addig a déli szlávok a magyar városokban nehezen vertek gyökeret. Láttuk, miként hagyták el Vásárhelyt, más helyekre, amelyek meglehetősen közel estek az újonnan kialakult etnikai határhoz, mint például Szeged és Kecskemét, be sem költöztek a 16. század végéig, amint a török adóösszeírásokból kiderül. Nem találunk déli szlávokat Gyulán sem annak 1566. évi elfoglalása után. Még akkor is erre kell gondolnunk, ha Szegeden megjelentek képviselőik a török katonaság ellátói között, és néhány tucat földművelő is helyet foglalt soraikban. A városba a vár közelébe törököket telepítettek, az ő névjegyzékükben fordul elő egy-két szláv hangzású név, mint török katonák illetve martalócok érkeztek oda. A keleti szemléletmódból fakadó megoldással a vár vagy erősség közeléből bizonyára védelmi, katonai szempontokat figyelembe véve külték a magyar lakosságot, és helyükbe saját katonáik családját illetve az őket kiszolgáló polgári lakosságot költöztették az üressé vált házakba. Ez játszódott le Szabadkán, ahová déli szlávok érkeztek, Szegeden a várnak az 1552-es

sikertelen visszavételi kísérlete után és Gyulán a vár elfoglalását követően. Az akciók a városok lakosságának átstrukturálódásával, az eredeti népesség jelentős vagyonszerzésével és a városkép leromlásával járt, mert az új lakosok mit sem törődtek azon épületek állagával, amelyekbe költöztek.

Bár a 16. században jegyezték le a Tót utcákat, eredetük korábbi időkre vezethető vissza: ugyanis a Tót utcák neve, amelyeket Makón, Simándon és Szegeden magyar és török adó összeírók jegyeztek le, még a középkorból ered. Az utcanév vagy családnévből származott, vagy tótokat, azaz déli szlávokat, szlovéneket, vagy horvátokat takar. Mi az utóbbi két etnikumra gondolunk, hiszen a szerbeket nem illették a középkorban eme névvel. Mindenesetre, amikor az utcanéveket lejegyezték (Makó 1678, Simánd: 1579, Szeged: 1522-1582), az utcákban magyarok laktak. Hogy pontosan milyen népességet takart az utcanév, azok eltávoztak-e, vagy beolvadtak a helyi lakosságba, arról nincs információnk. Szegedről ismeretes annyi, hogy Tót Márton lakott az illető utcában. Ez azonban nem lehetett az elnevezésnek indító oka, mert számos utcában találhatunk Tót nevű családot. További nyitott kérdés az is: vajon miért maradt fenn az utcanév, miután az illető nép, amelytől vette a nevét, eltűnt.

A magyar középkorban, mióta a források alapján nyomon kísérhető, majd minden évszázadban jelentős bevándorlás következett be az ország területére. Eme folyamat a 13. és 15-16. században az Alföldet is nagymértékben érintette. Az etnikai mozgást mindkét korszakban idegen hódítók megjelenése váltotta ki. Az új népek nemcsak az üres helyekre telepedtek le, megjelentek a terület városaiban is. Mivel a számos népelem közül a jászok és kunok valamint a déli szlávok jelenléte mutatható ki a városokban, írásunkban csak velük foglalkoztunk. Nem tértünk ki a Brankovicsok birtoklása idején Világos várba és Corvin János földesúrsága alatt Gyulára érkező szlávokra és szláv származású tisztségviselőkre. Nem ejtettünk szót a románságról, amely nép folyamatos északra nyomulása során a 16. században tömegeivel nem érte el az Alföldet, ahol néhány helyen csak apró szórványai mutathatók ki.

A várostörténeti szakirodalomban már közhelynek számít a városok népességfogyasztó szerepe, ezzel szemben az idegen etnikum közé került délvideki városokban inkább megmaradt a

magyar lakosság, mint a községekben. Talán a környező kis falvakból a városba menekültek, ott meghúzódtak, és reménykedve várták a hatalmi váltást, amiről a 15 éves áború idejéig nem mondott le a magyar lakosság. A népesség mozgása a 16. század második felében nemcsak a hadjárások idején, hanem a békésebb szakaszokban is igen aktív lehetett, amint ez a defterek híryanagából kitűnik.

Az Alföldön élt jász és kun népnek hosszabb és békésebb idő állt rendelkezésére a magyar társadalomba való integrálódáshoz. Segítette ezt a köztük elindult társadalmi és gazdasági folyamaton kívül katolikus hitre térésük, amely az itt lakókkal hasonló mentalitásuk kifejlődéséhez nagyban hozzájárult. Egy részük városba költözése pedig teljes asszimilációjukat gyorsította. Úgy gondoljuk, hogy ha a török időkben mint önálló nemzetiség meg is szűnt a kunság, a nép nem tűnt el nyomtalanul, a megmaradtak beolvadtak a környező mezővárosok lakosságába, hiszen ez a folyamat adataink szerint a 15. századtól egyre inkább előrehaladt. Hasonló folyamat játszódhatott le a jóval kisebb számú jász nép esetében is, akiket egyébként számukban jóval kevésbé csonkítottak meg a török hadjáratok és következményeik.

A déli szlávok, elsősorban a szerbek helyzete egészen másként alakult. A 16. század első harmadáig mint menekülők érkeztek az országba, ám asszimilációjukhoz kevés idő állt rendelkezésükre. Egyébként is nehezítette, sőt akadályozta e folyamatot a keleti egyházhoz tartozásuk, amely nemcsak rítusban különbözött a nyugatitól, hanem más gondolkodásmódot, szokásokat és életérzést közvetített számukra. A keleti egyházak ugyanis nem mentek át a skolasztika értelmet és eszt csiszoló korszakán, a lovagi kultúra által közvetített erkölcsi felfogás pedig egy pillanatra sem érintette meg a balkáni társadalmakat. Ezért nem is keresték helyüket a nyugati civilizációban és annak városaiban. Személyes kivételek természetesen előfordultak. Megváltozott a helyzetük a 16. század 30-as éveitől, amikor már nem menekülteként, hanem egy világhatalom katonáiként vagy alattvalóiként érkeztek az országba. Ekkor már nem a helyi viszonyokhoz igazodás, hanem az uraikhoz alkalmazkodás hozta meg számukra a szerencsét. A városokba is mint katonák vagy azok igényeit kiszolgáló polgári személyek érkeztek családjaikkal, és különállásukat mindvégig megtartották.

Szent György kapcsán Szabados Gábor rajztanárról

KOVAČEV NINKOV Olga

Szabados Gábor (Zenta, 1883-?) *Szent György megöli a sárkányt* című képét 1935-ben festette. A kép mérete 585x900 mm, technikáját tekintve olaj-vászon, szignója cirill betűkkel a kép jobb alsó sarkában látható: prof. Szabados 1935. Egy másik, hasonló témájú, Jenovác Stevan (Szanád, 1910 – Zenta, 1954) által 1939-ben festett, 787x985 mm méretű képpel együtt a zentai Városi Múzeum tulajdonát képezi. Mindkét kép keret nélküli, csupán blindrámára feszített vászon, így sajnos se ebből, sem más utalásból nem tudunk következtetni a képek eredeti tulajdonosaira, keletkezéseik indítékaira, vagy például a gyűjteménybe kerülésük körülményeire. Feltűnő azonban, hogy a kollekció csekély számú vallásos képei között a Szent György témára két kép is szerepel, ráadásul egymáshoz közeli dátá-

lással: a Jugoszláv Királyság idején, valamint olyan helybéli szerzőktől, akiknek globális opusza tartalmilag profán. Meglehet, otthoni használatra, házi ikonok készülték, hiszen Szent György a zentai szerb családoknak is népszerű védőszentje. Közgyűjteménybe a II. világháború utáni szocialista időszakban kerültek, a vallásos élet holtpontjának idején.

A két kép ikonográfiailag a Szt. György téma azon típusát követi, melyen a lovag ágaskodó lován ülve, kezében tartott lándzsájával próbálja az alulmaradt sárkány torkát átdöfni. Ez a jelenet a kép központi részét foglalja el, míg jobb felén egy messzeségbe vesző vár és egy hosszú ruhás női figura látható. Mint tudjuk, a IV. században vértanúságot szenvedett római, de keresztény katonatiszt alakja a XI. században fonódott össze az ősi sárkányölő mondával. Ezáltal a nagy tiszteletben álló szent vértanú a keresztény lovag, illetve minden keresztény mintaképe lett a gonosz elleni küzdelemben.¹ A sárkánnyal való küzdelmet a *Legenda aurea* beszéli el részletesen: Egy várost sanyargat a közeli tóban lakó sárkány. Mindent megfertőz, áldozatokat kér. A város polgárai sorra áldozzák fel juhaikat majd gyermekeiket a falánk szörnyetegnek. Már a király lányát is kisorsolták, amikor György lovag megérkezik és megmenti. Az egyik változat szerint leteríti, s majd csak a városban, a másik szerint azonnal megöli a sárkányt. Ezek után a király és a város polgárai megtérnek. A jelenet jelképes utalásai tehát a következők: a sárkány a gonoszt, illetve a pogányt testesíti meg. A háttérben levő tó (mint az Jenovác festményén látható, Szabadosén pedig el-

marad) a sárkány lakhelye, a vár pedig a várost, a királyságot, illetve az emberiséget jelképezi. Szt. György a jó, illetve a kereszténység jelképe; lovagi vértetben, lándzsával, melynek végén a kereszténységre utaló kereszt (lásd Szabados képét). Fehér lova kapcsolatba hozható Krisztus fehér lovával az Apokalipszisben. A piros szín, amely a szent palástján és a királylány ruháján van jelen, a vért, Krisztus és a vértanúk áldozatát, a sárkány torkából fakadó vér pedig a pokol tüzeit jelképezheti.

Vajon a két festő mennyire ismerte, és tudatosan használta-e a szimbólumrendszert, vagy csupán hűen követte más képek példáját? Ebben a kérdésben segíthet, ha ismerjük a szerzők életét és munkásságát, ami viszont nem is olyan könnyű feladat. Jenovác esetében könnyebb a dolgunk², ám Szabados Gáborról csak a közelmúltban bukkant fel több életrajzi adat. Ezért ragadjuk meg ezt az alkalmat, hogy közlégyük azt, amit ezidáig sikerült felkutatni róla.

Szabados Gábor Zentán született 1883. július 7-én.³ Édesapja szobafestő.⁴ A helybeli gimnázium 1901/2-évi értesítője mint végzős diákját említi, aki „a festői pályát választja”.⁵ Igaz, itt még Zichermann Gábor néven szerepel. A zsidó származású fiú ugyanis majd csak 1903-ban változtatja nevét Szabadosra.⁶ Azt is tudjuk, hogy a budapesti festő-mester iskola növendéke volt, mert az iskola rajzkiállításán 1906-ban első helyet és kitüntetést nyert. Ezt egy zentai hírlapban hírül is adják.⁷ Egy másik újságcikk szerint 1914-ben már a mátészalkai polgári iskola rajztanára, és ugyanebben az évben elveszi René Bergert feleségül.⁸ Részt vesz az első világháborúban⁹, elkerül Galíciába. Ott alkototta számunkra első ismert, ráadásul datált (Galícia, 1917. IV. 24.) rajzát, amely egy népviseletbe öltözött, olvasó kislányt ábrázol, és

Szabados Gábor
feltételezett önarcképe

amely később egy szabadkai nyomtatványban jelent meg.¹⁰ Mivel vidékünk abban az időben nem bővelkedett itteni diplomás rajztanárokkal, 1919. októberében Oláh Sándor helyett őt kéri fel a szabadkai főgimnázium megüresedett rajztanári állására, amelyet mégsem tölt be.¹¹ Meglehet, az az évben bekövetkezett családi tragédiája miatt: fiatal, 28 éves felesége meghal, magára hagyva öt gyermekével, Palival.¹² Renét a zentai zsidó temetőben temetik el. Ez a csapás úgy tűnik kedvét szegi, életuntan, szegénységben tengeti életét. A zentai gimnázium tanulói anyakönyveinek alapján 1920-tól 1923-ig tanít a gimnáziumban¹³, azonkívül rendelésekből, portréfestésből és csekély számú más tartalmú képek festéséből él meg. A hátramaradt képek nagyobb része az 1930-as évek folyamán készült, és zentai, többnyire zsidó hitvallású polgárokat ábrázol. Néhány éve ebből a zentai múzeumban megrendezett, a *Zentai arcképek* című tárlaton 14 portré volt látható a 30-as évekből, két kép kivételével. Ezek közül az egyik 1921-es a másik 1941-es dátumozású¹⁴. A 14-ből 9 a múzeum tulajdonát képezi, akár csak a fentebb említett Szent György kép. Néhány arckép, mint például az idős asszonyt és idős szemüveges férfit ábrázoló, vagy pedig Kopaszné Zentai Zsuzsanna kislánykori és a tizenhetedik évéből származó arcképe, mint ahogy a feltételezett önarckép is, a festő kiváló adottságait bizonyítják, amiért élete végéig tiszteletnek örvendett. Ezt bizonyítja az is, hogy a Szent György egylet elnökének, Dr. Méri Sándornak 70. születésnapjára tőle rendeltek festményt, amit nyilvánosan is megdicsértek.¹⁵

A portrék többsége olajjal készült falemez alakra, színviláguk visszafogott, harmonizáló. Szabados kedveli a barnás tónust, ezzel

a XIX. század portréfestészetének színvilágára emlékeztet, de néhány képen megjelennek a frissebb, élénkebb színek is. Így is elűt az új idők művészetét magukban hordozó, pszichologizáló és a színskála kibontakozását követő más helybéli (fiatal) alkotók munkáitól. Ők ugyanis a művészetet hirdetik, míg Szabados megmarad tanárnak: 1934-ben ingyen készíti fel a felvételre a vele ellentétben később legendává váló, fiatalon elhunyt, volt Mestrovity növendékét, a szintén zentai Tóth Józsefet.¹⁶ A fotográfia előretörésének idején a festett arcképekhez szokott réteget szolgálja, néha-néha egy-két más témával is. Ezáltal egy kiveszőben levő mesterség jelképes képviselője, míg Szent György képével szintén kora társadalmának igényeit elégíti ki. Zentán kívül ritkán találni képeit. Festői színvonala alapján, valamint Zentához kötődése folytán munkássága párját ritkítja. A zsidóüldözések idején (állítólag 1944-ben még Zentán tartózkodik) nyomtalanul eltűnt, feltételezik hogy idős korában Pesten hunyt el.

1. A keresztény művészet lexikona, szerkesztette J. Seibert, Budapest, 1986., 111-112., 293. oldal

2. Likovna umetnost u Vojvodini, 1944-1954. (katalógus)

Mihajlo Dejanović: Bio je dragi gost, Rukovet, 1955., 3-4.

Gajdos Tibor: Szabadka képzőművészete, Életjel, Szabadka, 1995., 324. oldal

3. Gimnáziumi Értesítő, Zenta, 1901/2

4. Zentai Híradó, 1901. szeptember 8.

5. Gimnáziumi Értesítő, Zenta, 1901/2

6. Névmagyarosítás, A hatóság Zichermann Gábor nevének Szabadosra való változtatását engedélyezte, Szabadosajtó, III. évf., 1903. február 8.

7. Zentai Híradó, XI. Évf., 1906., 27. szám

8. Összetartás, 1914. május 24.

9. Zenta izraelita hadviseltjeinek névsora, A magyar hadviselt zsidók Aranyalbuma az 1914-1918-as világháború emlékére, szerk. Hegedűs Márton, Budapest, 1942., 22. oldal

10. Bács megyei Napló jubiláris Almanachja, Minerva, Subotica, 1924., 89. oldal

11. Gajdos Tibor: Szabadka képzőművészete, Életjel, Szabadka, 1995., 156. oldal

12. Zentai Frigyes szíves közlése, ő ugyanis Palinak volt játszótársa (1917-ben született, Zentán, a Kotori utcában lakik). 1921-ben Szabados Gábor le is rajzolta. A kép a Zentai arcképek című, 1997-ben rendezett tárlaton volt látható a zentai múzeumban.

13. A tanulók anyakönyvei a zentai Történelmi levéltárban találhatóak meg.

14. Kovačev Ninkov Olga: Zentai arcképek 1898-1997., Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta, 1997.

15. Senta Friss Ujság, 1932. január 20., 3. oldal

16. Senta Ujság, III. évf., 1934., 79. szám

Szabados Gábor:
Szent György megöli a sárkányt

A délvidéki lázadók Szt. György téri kivégzése

PAPP Árpád

AXIV. században emlékezetes, de a köztudatból kifakult esemény játszódott le vidékünkön a Nagy Lajos halálát követő időszakban. A ligák, melyek mindegyikének volt számára megfelelő trónvárományosa, nemegyszer a hatalmában meginogni látszó uralkodó hathatós segítségével tették uralkodásra képtelenné az ellenjelöltet. Az Anjou Lajos uralkodása alatt megerősödni látszó nápolyi szövetséget (Kis) Károly trónra juttatása koronázta volna meg. A Székesfehérvári koronázása alkalmával tapasztalt baljós jelek, majd a királyné és közvetlen környezete révén végrehajtott merénylet után az ország gyakorlatilag továbbra is Erzsébet királyné és tanácsadói kezén maradt. Heltai Gáspár krónikájában az „*Esmet a Mária királyné asszonnak és az anyának históriája következők*” c. fejezet taglalja az események további történetét.

Feltehetően Nagy Lajos feleségének, Erzsébet királynénak portréja (XIV. sz. második fele)

„És a királyné asszonyok nem tartanak vala immár senkitől, és aláménének az Gara Miklóssal, Forgács Balással és egyebekkel, de semmi néppel, hanem csak az ő udvarokkal az alföldre. És mikoron Szent Jakab napján Diaco (Gyakovár) felé menének, a mezőn reájok üte valami haddal az Horvát János (más forrásokban Horváti, az azonos nevű, azóta elpusztult településről kapta nevét, mely Bodrog megyében volt), az horvátországi tisztartó, ki fő pártya vala Károly királynak. És az udvarnépe a királyné asszonoknak – látván a hadat – elfutamának, Gara Miklós és Forgács Balás kevesed magokkal maradának, de emberül vivni kezdenek az Horvát Jánossal... Annak utánna úgy kezdenek az horvátok a szekerhöz, és kidölték a királyné asszonyokat mind leányostól belőle... Estve mikoron besötüttetett volna, elküldé szolgáit, és azok felajazák a száját Erzsébet királyné asszonak; az Mária Királyné anyának, és elvivék aszt, és követ kötének nyakára, és beveték a Bozota folyóvizbe. Azután királyné asszonyoknak leányait éjjel elvivék az horvátok, és mind megszöplésítsék azokat. Külemb magának rekkeszték az Máriát, ez ott egyedül kesereg vala etc.”

Zsigmond serege érkezésének hírére szabadon engedi Máriát Horváti, remélve ezzel bocsánatot. Királyné koronázása után Zsigmond büntetőhadjáratot vezet Horváti ellen, aki előbb Pozsega, majd Dobor várába szökik. Innen történő menekülése után elfogják, Pécssett ítélik meg felette: lófarakra kötik és így húzzák a városon keresztül, majd tüzes fogókkal szaggatják és felnégyelik, míg a többi pártütőt lefejezik, a zágrábi püspököt jószágvesztésre ítélik és tömlöcbe vetik.

A belső viharok rövid ideig tartó lecsendesedése után újabb hadjáratok következnek, többek között István Vajda (Stefan cel Mare) ellen is. Kisnikápolny sikeres ostroma után utód hátrahagyása nélkül meghal felesége, Mária. Huga Adiuga (Hedvig, Jadviga, a lengyelek szentként tisztelt királynéja) férjét, Lászlót a magyar trón megszerzésére buzdítja, de a hadjárat sikertelen marad.

Mária királynő
(színezett fametszet, 1486)

Heltai így folytatja: „Mikoron annak utánna Sigmond király megnyugodott volna Budában, azokról kezdé gondot visselni, kik azzok közzül még ugyan valának, kik ennyi sok bosszúságot műveltenek vala a királyné asszonyokon, és kik mostan is megutállák vala az ő királméltóságát, és csűf beszédek hintnek vala felőlle nagy kövélységekből. Valának pedig ezek kiváltképpen harmincketten. Fő vala ezek között egy Kont István, ki a Hederváriaknak nemzetségekből való vala. E harmincketten, miérthogy nem királyozák vala a Sigmond királyt, hanem ellene versengének, búdosnak vala allá-fel az országban, falukban, erdőkben etc... bizá ez okáért ezt a dolgot titkon az Vajdafi Györgyre... Ez népet melléje vévén az alföldre alláméne, minthogy azt a tartományt cirkálni akarná valami szín allatt, és mindenféle kimeket kibocsáta. És úgy

hozák a kémek, hogy mind a harminckettő közel volna ott a mezőn, és ott alunnának. Éjjel Vajdafi György megkörülé őket, és virradóra reájok méne. Ezek kedig harmincegyen felszerkenvén, mindjárást fegyvert kapának, hogy megoltalmazták magokat. De Korpádi János nem vala vélek, mertmég éjjel felkelvén, elment vala töllek... Látván azzok, hogy kevesen volnának, eltévék fegyvereket, és elindulának Vajdafi Györggyel. És midőn jöttek volna Karomban, Vajdafi György mind megfogá őket, és vasba vereté, és szekerekre raká őket,

és népet ada vélek, és felküldé őket Budára. Az úton hogy viszik vala őket, egybetanácskoznak, hogy mikoran Budára hoznák őket, senki se kösszene, se főt, se térdet ne hajtana közülek a királynak. És mikoron felhoszták volna őket Budára, sok nemesek valának a király környül, és udvarolnak vala néki. De ők a földet nézvén, semmi tiszteességet nem tőnek a királynak. Látván a király az ő keménségeket, inkább haragudni kezdé reájok, és kevés nap múlva kiveteté őket Szent György piacára, és ott az egyház előtt fejeket szedeté."

A XVI. század második felében megjelent krónikánál - mely stílusával nyugózi le az olvasót - korábbi, de az eseményeket ugyan csak sok idő távlatából leíró beszámoló Thuróczy János krónikája, ami 1488-ban jelent meg Brűnnben illetve Augsburgban. Elmondása szerint: „Mialatt a vitézeket a Száva mentén az ellenségeskedés minden gyanúja nélkül a közelgő hajnal édes álma tartotta fogva szállásukon... Vajdafi György rájuk rontott... Némelyek azt állítják, hogy Kont István, amikor a lefejezés büntetését el kellett szenvednie, a hóhér csapását szembefordulva akarta fogadni, szemtől szembe, és azt mondta, hogy ő már sokszor és szemrebbenés nélkül nézett szembe a fenyegető halállal, és most sem fél tőle, hanem szembe akar vele nézni. Egyesek azt állítják, hogy ezek a nemesek harmincegyen voltak. Kivégzésük után azonban Kont István Csóka nevű kardhordozója feltartóztatlan könnyekben tört ki, és állandóan zokogott. A király látta, és azt mondta: „Fékezd, fiam, könnyeidet, hagyd abba a sírást: íme én, a te urad, többet adhatok neked, mint az, akit lefejeztek.” A fiú állítólag ezt felelte neki: „Sohasem szolgálnálak téged, te cseh disznó.” A király parancsára ugyanazt a büntetést kellett elszenvednie, mint urának, így lett teljes a mondott szám.

A leirtakból kétségkívül kiderül, hogy Zsigmond a Horváti-liga módszeres felszámolásával örölte fel a számára kellemetlen belső tömörülést, mely a nagy elődben látta megtestesülni a követendő ideált. Az új király viszonylagos sikerei a Boszniában, majd későbbi kudarcai a török ellen nemcsak egy kor letűnését jelentették, de egy zavaros időszak kezdetét is. A legnagyobb földesúr, a király olyan jogokat és kiváltságokat sértett, melyek folytán a nemesekkel és oligarchákkal folyamatos összetűzésekbe került.

Kik voltak hát a liga tagjai?

A későbbiek során is vádolják a királyt, „ki semmirekellő volna, és az országnak csak veszedelme volna... A harminckét nemeseket is igen forgattyák vala, kiknek fejeket véteté vala Budán.”

Zsigmond hűbéri birtokot adományoz (minatúra, XV. század)

Spelletich Bódog, az 1848/49-es szabadságharc szabadkai kormánybiztosa

VASS Géza

Iványi István 1880-as évek elején írt városmonográfiáján kívül Szabadka reformkori történetéről más összefoglaló nem ismeretes. A későbbi vármegye-monográfiákban is ő összegezte a századelő történéseit városunkban és környékén. Ezen írásunk készítésekor elsősorban Iványi munkáira, valamint a Magyar László által összegyűjtött dokumentumokra támaszkodtunk.

Szembetűnő, hogy Iványi monográfiájának vezérfonala nem a haladó és a maradi erők közötti politikai harc. Az eseményeket és az azokban szerepet vállaló személyeket kizárólag a város előjogaiért való küzdelem szemszögéből értékeli. Ezért nagyon nehéz kihámozni az országos politikai viszonyok alakulását városunkban a forradalom előtti évtizedekben. Figyelemre méltó, hogy még a szabadságharc ismertetésekor is Szabadka szempontjából veszi számba az eseményeket. Ez nem Iványi hiányos ismereteinek következménye, hanem annak tudható be, hogy így akart maradéktalanul megfelelni a városnak, a monográfia megrendelőjének.

Szabadka a szabad királyi városi rang elnyerése után nem élvezhette frissen kapott előjogait, mert ebben előbb II. József önkényuralma akadályozta, majd a napóleoni háborúk idején a bécsi udvar, amely erősen korlátozta az önkormányzati jogokat, hogy megteremtse a szükséges anyagi javakat a háborúzás költségeinek fedezésére. Ilyen körülmények között Szabadkán sem alakulhatott ki jelentős politikai élet.

A reformkor beköszöntésével felpetzdült a politikai élet. Ez az 1840-es évek elején városunkban is éreztette hatását. A széleskörű

önkormányzatot élvező város jövedelmi forrásaiért ádáz harcot folytattak a nagybirtokos bunyevác családok. Az érdekcsoportok nem politikai nézetek alapján, hanem családi kapcsolatok szerint csoportosultak. A Mukicsok, az Antunovics, Rudics és Parcsetics nemes családok uralmát szerették volna megtörni, de az előbbiek 1842-re teljesen elszigetelődtek a városi tanácsban. A család fejét, Mukics Simont, a reformpárt lelkes országgyűlési szónokát a helytartótanács a városi béke érdekében a királyi váltó törvényszéki ülnökének nevezte ki.

Az 1848-as események idején a mérsékelt nézeteket valló Antunovics József főbíró vezette városi tanács – minden kockázatot kerülve – sodródott az eseményekkel. A pozíciójukat kétes politikai célok miatt nem kockáztató, a kivárás taktikáját választó tanácsnokok helyett, a kezdeményezést a fiatal értelmiségiek vették át.

A negyvenes évek elején különböző egyletekben (Polgári kaszinó, Nemzeti Kaszinó, Nemzeti Nyelven Munkálkodó Társulat, Olvasó Kör...) gyülekeztek a fiatal értelmiségiek és terjesztették a Pozsonyból és Pestről áramló forradalmi eszméket. Vezéregyéniségeik Zomborcsevics Ferenc, Czorda Bódog, Karvázy Zsigmond, Szkenderovics Sámuel és Spelletich Bódog (Felix) voltak. A sorsdöntő márciusi napokban azonban megbizonyosodott, hogy közöttük a legelhivatottabb és a vezető szerepre a legrátermettebb Spelletich Bódog.

Spelletich Bódog 1815-ben született Szabadkán. Történelmi családból származott, szépanyja Martinovics Ignác apát, a jakobinus vértanú édesanyja volt. Apját korán elvesztette, neveltetéséről édes-

anyja és mostohaapja dr. Demerácz Alajos városi ügyész, a későbbi tanácsnok gondoskodott. Tanulmányait Pesten végezte, ahol alig 21 évesen ügyvédi oklevelet szerzett. Amikor visszatért szülővárosába, nemsokára a legkeresettebb ügyvéddé vált. Markovics Paulinával kötött házasságából három fia és két lánya született.

Nevével először 1847 augusztusában találkoztunk, amikor önnagyi rangot kapott, és őt nevezték ki az István nádor fogadtatására alakult, 200 tagú szabadkai polgári őrség parancsnokává. Ekkor még ez az alakulat csak díszőrség volt, de a későbbiekben ők képezték a nemzetőrség magvát.

Már a forradalom első napján ő lett a történelem főszereplője. Március 18-án, amikor a pesti revolúció híre eljutott Szabadkára, már aznap délután a Polgári kaszinóban népgyűlést hívott össze. A nagyszámú hallgatóság előtt felolvasta és értelmezte a 12 pontot. A gyűlésen Zomborcsevics Ferenc, a város főjegyzője, felszólította a városi tanácsot az események nyilvános megtárgyalására. A tanács másnap össze is ült és utasította a város követeit, hogy támogassák a 12 pontot. A béke és a közrend fenntartását a Spelletich Bódog vezette Polgári őrségre bízta. A polgári őrséget 500 főre növelték és 200 tagú lovasőrséggel erősítették meg. Ennek megszervezését Antunovics Józsefre bízta.

A délvidéki szerb felkelés hírére, 1848 június elején Szabadkáról Spelletich Bódog, Zomborcsevics Ferenc és Kálóczy Kálmán főhadnagy vezetésével 400 tagú polgári és nemzetőr csapat sietett a megszorult Tisza mentiek segítségére. Ez volt a szabadkaiak első katonai bevetése, de harcra nem keveredtek. Óbecsén június 11-én felváltotta őket az odaérkező reguláris katonaság, és másnap szerencsén hazaérkeztek.

Spelletich szabadkai népszerűségét a június 20-án megtartott országgyűlési választások bizonyították leginkább. Bíró Antal – Bíró Károly, a későbbi polgármester apja –

– mellett öt választották meg a város képviselőjének a pesti parlamentbe.

Augusztus folyamán gyökeres változások történtek a Monarchiában. Az uralkodó visszatért Bécsbe és megvonta István nádortól a magyarországi törvények szentesítési jogát. A Magyarország területén állomásozó császári tiszteket ez annyira felbátorította, hogy szabotálták a nemzetiségi felkelők elleni harcot. A horvát szászok is kihasználta a kínálkozó alkalmat és lépésről-lépésre önállósította, azaz függetlenítette magát a magyar kormányzati szervektől. A magyar kormány felismerte az ellenforradalmat, és országszerte kormánybiztosok kinevezésével akarta megszilárdítani a hatalmát, valamint meggyorsítani a honvédsereg felállítását.

A szabadkai városi tanács szeretne volna kieszközölni Szárics Mór kinevezését a város kormánybiztosának. Batthyány miniszterelnök azonban nem vette figyelembe a városatyák óháját, ugyanis szeptember 2-án Spelletich Bódóg kapta meg ezt a tisztséget. A miniszterelnök bizalmát Spelletich buzgó hazafiasságával, heves országgyűlési beszédeivel és újság-cikkeivel, valamint kivételes érellyességével érdemelte ki.

A honvédség toborzása az augusztusi dologidőre esett, ezért a lakosság nagy ellenszenvvel fogadta. A város vezetősége zavargásoktól tartott, és abbéli aggályait fejezte ki, hogy a helybéli származású kormánybiztos ezt nem tudja hatékonyan megfékezni. Úgy vélték, hogy az idegenből érkező férfiú erélyesebben és szigorúbban léphetne fel. A kormánybiztos feladata volt az állandó toborzás megszervezése, a rendeletek gyors és sikeres teljesítése. Szabad kezét kapott arra is, hogy mindent megtegyen ami a forradalom és a szadságharc érdekét szolgálta. A város vezetősége pedig köteles volt a rendeleteit maradéktalanul teljesíteni.

Szeptember végén a Bécs és Pest közötti politikai konfrontáció nyílt fegyveres összetűzéssé vált. A

háború egyre több katonát, csizmát, lovat, lószerszámot, szekeret, kenyeret, zabot követelt, és Spelletich igyekezett a kormány elvárásainak mindenben megfelelni. A nemzeti célt mindenképp elé helyezte, és ennek érdekében egyre nagyobb terheket rótt a városra. A Szabadkai vezetőség – Kuluncsics István polgármesterrel és Arnold Frigyes főbíróval az élén – viszont a város terheinek csökkentéséért küzdött.

Egy november 4-én keltezett levélből tudjuk meg, hogy Spelletich részt vett az országgyűlés munkájában, és egy időre elhagyta Szabadkát.

Windischgrätz 1848 decemberében erőteljes támadást indított az osztrák csapatokkal Buda ellen. A Bács-Bodrog vármegyében harcoló magyar mozgó csapatokat a főváros védelmére rendelték. Ez volt a jel a szerb felkelők számára, hogy lendüljenek támadásba. Február közepére elesett Zenta és Zombor, és ekkor városunk is közvetlen veszélybe került. Szabadka, országgyűlési képviselői által, reguláris katonaságot kért a kormánytól a város védelmére, és ezzel párhuzamosan elkezdte a város déli sáncainak megerősítését is.

Bács-Bodrog vármegyében a szerb támadás hatására pánikhangulat alakult ki. A népvédelmi erők képtelenek voltak rendezni sorukat. Ezért a kormány a február 12-én a polgári és katonai irányítást Batthyány Kázmért baranyai főispán (telyhatalmú kormánybiztos) kezében összpontosította. A segéd kormánybiztos Szabadka területén ismét Spelletich Bódóg lett.

Spelletich azon igyekezett, hogy megszervezze a város védelmét a szerb támadással szemben. Február 27-én rendeletet küldött a városi hatósághoz, hogy a városban minden fegyverforgató férfi (18 és 30 év között) álljon talpra. A sereget Szárics Mór örnaggyal tizedekre osztatta és kihirdettette nekik a katonai szabályzatot. Czintula Mihály nemzetőrségi örnagyot az ideglenes mozgó lovascsapat parancsnokává nevezte ki. A pánikba esett

lakosságnak megtiltotta, hogy elmeneküljön a városból. Rönkökkel eltorlaszoltatta a Szabadkáról kivezető utakat, és öröket rendelt a hátrába. A népfelkelők mellé segítségül a város reguláris katonaságot is kapott, amelynek száma (március 4-én, a szerb támadást megelőző napon) 12 000 főre szaporodott. Spelletichre hárult a nagyszámú sereg élelmezése és elszállásolása.

A március 5-ei győztes kaponyai csata után, Szabadkán maradt a nagyszámú katonaság. A kimerült honvédek egyre erőszakosabban követelték az őket megillető járandóságukat, a lakosság viszont a kibíratatlan terhek miatt panaszkodott, és igyekezett kibújni a fizetési kötelezettségek alól. Az előállt helyzetért Spelletich és a városi tanács egymásra hárította a felelősséget. A nézeteltérés a kormánybiztos és a városatyák között a katonaság néhány nappal későbbi elvonulása után sem simul el.

Újabb összetűzés akkor robbant ki, amikor a tanácsnokok megtudták, hogy Spelletich, Szárics Mór örnagytól a személye körüli ordonánásra 12 nemzetőrt kért, a háza elé pedig díszőrséget állíttatott. A városi tanács hivatalosan tiltakozott Száricsnál a kormánybiztos hivatkozó visekedése miatt. Beadványukban tiltakoznak a díszőrség állítása miatt, szerintük ennek az ideje már rég lejárt, a katonák így is túl vannak terhelve, ezért kérik a nemzetőrök felmentését ilyenfajta feladatok végzése alól.

Amikor céljukat így nem érték el, a városi tanácsnokok, a szegedi *Tiszavidék* c. újság két áprilisi számában teregették ki Spelletich viselt dolgait. A szerzőséget Birkás Ágoston városi tanácsnok vállalta magára. (Sajnos, csak az egyik cikk maradt fenn.) Az írásban a szabadkai kormánybiztost gróf Batthyány Kázmérral állítja párhuzamba a szerző. A gróftól tökéletes férfiként mutatja be. Olyan emberként, aki a származásával és a tekintélyével soha nem élt vissza, nevének pusztá említése is elég volt 5 bácskai zászlóalj felállításá-

hoz. Ennek volt köszönhető a kaponyai győzelem is. A szerző elvittatta Spelletich döntő szerepét a kaponyai diadalban, valamint megkérdőjelezi azokat a cselekedeteit is, melyeket Szabadka megmentéséért tett. A cikk önkénnyel és hivatali visszaéléssel vádolta. Többek között azt is felrótta neki, hogy hivatalok kiosztásánál a sógorságnak és a komaságnak volt döntő szerepe nála. A szerző szerint a városban napról napra nőtt a kormánybiztos személye iránti elégedetlenség. Jövetelére semmi szükség sem volt, hiszen a város nélküle is gond nélkül teljesítette kötelezettségeit. Ő viszont megbontotta a lakosság egységét, és miatta széthúzás lett úrrá a településen. Nem restelt a saját szolgálatára 24 katonát kirendelni. Ezzel azonban betelt a pohár, és a lakosság azokat a parancsait sem teljesítette, amelyeket Batthyánnak szó nélkül megtett volna.

Spelletich április 28-án nyílt levélben felelt Birkásnak. A felhozott vádak az első szótól az utolsóig elvetette, a rágalmakat olyan súlyosnak tartotta, hogy véleménye szerint azokra golyóval kellett volna válaszolni. Kész volt tetteiért felelni, és vizsgálatot kért maga ellen. A kormány nem adott hitelt a vádaknak. Ezt bizonyítja a tény, hogy Spelletich még június 22-én is kormánybiztosként írta alá leveleit, rendeleteit.

Nem sokkal később, 1849 július 30-án az osztrák csapatok bevonultak Szabadkára is. A tanácsstagok, a polgármester és a többi kompromittált személy elmenekült a felelősségre vonás elől.

Spelletich részt vett a pesti és később az aradi országgyűléseken is. A temesvári vesztes csata után Bem táborához csatlakozott, de Krassó vármegyében fogságba esett. Innen Aradra kísérték, ahonnan – örei figyelmen kívül hagyásával – sikerült megszöknie. Lembergen keresztül Hamburgba, onnan pedig az átellenben levő Altonába jutott. Itt báró Majthényi József képviselővel gyári munkásként dolgozott. Amikor az osztrákok

Észak-Németországban újabb területeket nyertek, Spelletich Londonba menekült. Itt csatlakozott Beöthy Ödön, Mészáros Lázár és Pulszky Ferenc köréhez. 1850-ben a Kis-Ázsiából internált magyar menekültekkel hajóra szállt Southamptonban, és Amerikába emigrált. A Mississippi partján fekvő Davenportban telepedett le.

Édesanyjának idővel sikerült otthoni lefoglalt birtokait visszaszerzenie. Nemsokára felesége is rendezte örökségét, így a családja végleg megszabadult a létfenntartási gondoktól.

Az 1866-os amnesztia idején

visszatért hazájába, amerikai állampolgárságát azonban megtartotta. Promontoron telepedett le. Itt visszavonultan élt családjával. Nincs hír arról, hogy Szabadkára visszatért volna. 1890. augusztus 25-én Tatatóvárosban halt meg, ahol gyógyította magát. Felesége néhány hónappal korábban halt meg.

Haláláról szülővárosában csak a Szabadkai Hírlap emlékezett meg egy rövid nekrológus erejéig. Szabadka hamar megfeledkezett a 48-as szabadságharc legjelentősebb egyéniségéről és a kaponyai győzelem kovácsáról.

Spelletich Mihály és neje: Stevens Izabella ügyvezető gyermekeik: Eleonora, Felix, Magdolna, Adám, Kálmán és Gertrud — Spelletich Paula, férje: Skublics Jenő, és gyermekeik: Celestine, Gizella, Margit, Lenke, és Irma, — Spelletich Magdolna, özv. Kovács Kálmánné, és gyermekei: Irma és Antal szomorodott szívvel jelentik atyjuk, illetve nagyatyjuk és ipjuk

Spelletich Bódognak,

1848-iki képviselőnek és kormánybiztosnak

folyó hó 25-én, élte 76-ik évében a halotti szentégek ájtatos felvétele után egyszerű hűdés következtében történt gyászos elhunytát.

A boldogultnak halt tetemei folyó hó 27-én, d. u. 4 órakor fognak a tata-tóvárosi sírkertben ideiglenesen elhelyeztetni.

Az engesztelő szentmise-áldozat ugyanaznap reggeli 9 órakor fog a helybeli capucinus atyák templomában az Urnak bemutatattatni.

Tata-Tóváros, 1890. augusztus 26-án.

Béke poraita!

Rechn. Engländer, Tata.

Vizek Kanizsa és Adorján között a térképeken

HOVÁNY Lajos

A Tisza Kanizsa és Adorján közötti árterének vizei egységes rendszert alkottak. Megismerésére a továbbiakban a térképes bemutatását tekintjük át – eredményeként pedig a bemutatásból levonható tanulságokat összegezzük.

...

Az 1695-ös eseményekre vonatkozó, 1886-ban kiadott térkép szerint a láp-, ingovány-, mocsár-, illetve posványként meghatározott Körös-ér (Keres Morast) és Sucsiova Mórast kapcsolódnak a Tisza Kanizsa (Ó. Kanizsa) és Zenta közötti árterére – az első Kanizsánál, a második pedig a jelenlegi Adorján területének megfelelő helyen.

A kanizsai földvár 1698 őszén készült rajzán látható, hogy a földvár északkeleti részénél torkollik, helye szerint a Körös-érrel azonosítható víz egy fokként is működhet medren át kapcsolódik a vártól délre levő tiszai árterre.

Johann Christoph Müller (1673-1721) 1706-ban elkészített, déli tájo-

lású térképén, ami az 1696/9-1701 közötti állapotra vonatkozik, a Tisza Kanizsa (Veudvar) és Törökkanizsa (Klein Kanisa) közötti szakaszán egy szigetet ábrázolt (1. melléklet). A Körös-ér (Kiros bara) Kanizsa északi szomszédságában, a *Dirlianski fok* pedig a jelenlegi Adorjánnak megfelelő területnél kötődik a folyó nyugati ágára. Kanizsa és Adorján között itta tiszai árter terület el.

Leirva (1998) Müller másik térképét, a Magyarországot bemutató 1709-ben kiadott munkájának a Bácskát bemutató részét, derült ki, hogy „Martonos (Martinus) és Kanizsa (Veudvar) között a Körös-ér (Keres) torkollott a Tiszába. Zenta fölött ezt az a Sucsiova-bara (Sucsiova bara) követte, aminek nyomvonala... »a Csik- és a Körös-ér egy-egy szakasza segítségével valószínűsíthető«.

A Karpe-féle, 1760-ban készült vármegyei térkép szerint a Tisza Kanizsa (M. Kanisa) és Adorján (Nadrian seu Adorjan) közötti árterével Kanizsánál a Körös-ér (Körös), A-

dorjánál pedig a Palicsi-tóval (Pality) is összeköttetésben levő Pavlova Bara áll kapcsolatban.

A vármegye Glasser-féle, 1760 táján készült térképén a Tisza Kanizsa (Opp. Kanisa) és Adorján (Nadarlan) közötti árterére Kanizsánál a Körös-ér (Koros), Adorjánál pedig a Palicsi-tóval (Pality) kapcsolatot tartó Pavlova Bara kapcsolódik.

A Karpe-Nozdoviczky-féle, 1766 táján készült vármegyetérképén a Körös-ér (Koros Rase. Jeszenovacz) a jelenlegi Adorjánnak megfelelő területen torkollik a Tiszába – a „Naderlan St. Adorian” feliratú puztát a térkép a jelenlegi Adorján helyétől délnyugatra jelöli (2. melléklet). Az ér másik torkolata kissé északabbra van, Kanizsától (Rácz Kanisa) délnyugatra, ám ez a tiszai árterbe vezet a Körös vizét. Ugyanitt torkollik az a névtelen ér is, ami Kanizsától északnyugatra indul és több ágon gyűjti össze a vizet. Látható itt a Körös-érnek egy déli nyúlványa is, ami több ágból kialakulva a jelenlegi Adorján helyénél közelíti meg a Tiszát, de nem kötődik rá.

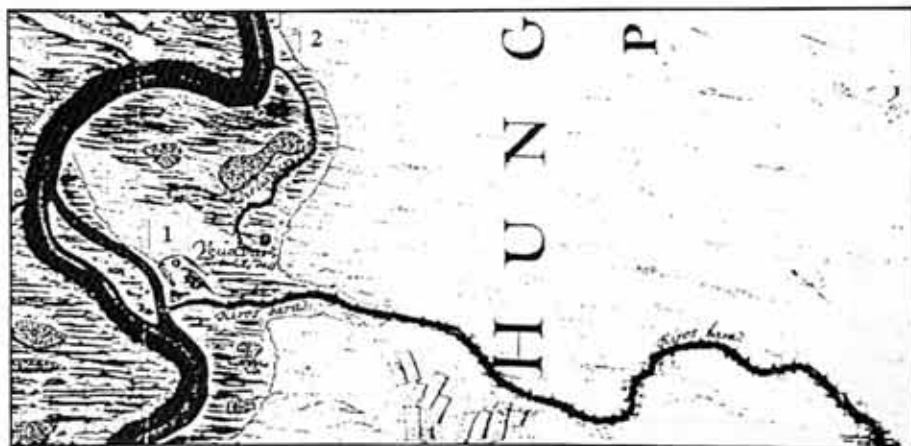
A vármegye Glasser-féle, 1770-ben készült térképén Kanizsánál (Op: Kanisa) a Körös-ér (Koros) torkollik a Tiszába, míg Adorjánál (Nadarlan S: Adorjan) a tiszai árterre a Palicsi-tóval (Pality) is kapcsolatban levő Pavlova Bara (Magyar 1996).

A Karpe-féle, 1760-as bemutatáshoz hasonló ábrázolás látható a John-féle, 1776-os vármegyetérképén is: Kanizsánál (Op: Kanizsa) a Körös-ér (Körös), a jelenlegi Adorjánnak megfelelő helyen pedig a F. Osztorog feliratú.

A vármegye északkeleti részét bemutató, Gundel-féle, 1777 táján készült térképén a Tisza Kanizsa (Kanisa) és Adorján (Nadrlan seu Adorjan) közötti árterére Kanizsától nyugatra a Körös-ér (Körös), Adorjántól északnyugatra pedig a Palicsi-tóig (Pality) nyúló Pavlova Bara kötődnek rá.

A vármegye Denk-féle, 1779-es térképén a Karpe-Nozdoviczky-féle laphoz hasonló bemutatás látható – a Körös-érnek nincs felirata.

Az I. katonai felmérés Kanizsa (Markt fleck Kanischa Hungar Ka-

A Kanizsa (1) és Adorján (2) közötti vizek bemutatása
Johann Christoph Müller 1706-os térképén

A Martonos és Zenta közötti felszínvizek a Karpe-Nowdrowiczky-féle, 1766 táján készült vármegyetérképen

nischa) és a jelenlegi Adorjánnak megfelelő környéket bemutató, 1783-ban készült lapjain Kanizsa északnyugati szélén előbb tóvá szélesedik a Körös-ér (Körös Ér), majd pedig a Tisza nyugati ágára kötődik. A településtől délnyugat-dél-délkeletre, az Adorjánig elnyúló tiszai ártérrel jelölték, aminek a felirata *Kaniser Morast*. Ebből az Adorjánnak megfelelő résznél egy névtelen ér vagy fok kötődik a folyóhoz. A Tisza nyugati ága és az ártér között a Kanizsát és Törökkanizsát összekötő utat (Kanisa nach Türk Kanisa) ábrázolták. Metszi ezt az a névtelen ér vagy fok, ami Kanizsa mellett a tiszai ártérrel a Körös-érrel köti össze.

A fokgazdálkodás bácskai emlékeit taglalva (1990) bemutatásra került a Baldauf-féle, 1796-os térkép is. A Körös-éren (Körös) kívül a lap még három fokot is jelöl. A fokok metszik a Kanizsa (Ungar Kanisa) és Törökkanizsa (Türk Kanisa) közötti töltésutat. A Kanizsa déli szélén levő, felirat nélküli fok kapcsolatban van úgy a Körös-érrel, mint a Tiszával is. Délnek haladva ezt a *Damlova*, majd pedig a *Vok* követik.

A Topolya-Péterrée-Szeged-Tompá-négyyszög öt felszínvize a 18. századi térképeken című elemzésben (1998) nyert megállapítást, hogy a Körös-ér „délkeleti része

(nevezzük torkolatnak): 1. Kanizsától északnyugatra, 2. ez mellett, vagy pedig 3. ettől dél-délnyugatra helyezkedik el... a térképekkel összhangban az irodalom is ismeri a Körös-ér mindhárom torkolatát, sőt, ez a Kanizsától délre levő torkolat esetében még a Szucsiova-mocsárral is kapcsolatba kerül”.

A Görög-Kerekes-féle Magyar Átlásban (1802-1811) megjelent Quits-féle vármegyetérképen a Körös-ér (Körös Ér) Kanizsánál (Magyar Kanizsa) torkollik a Tiszába. Kanizsa és Adorján pusztája (Adorjan P.) között a tiszai ártér felirata *Gyékénytő*.

A Bauer-féle, 1805-ben készült Bács-Bodrog vármegyei kéziratot atlasz kanizsai lapján a Körös-ér három helyen torkollik a Tiszába: Kanizsától (Vetus Kanisa) északnyugatra és északra, illetve a jelenlegi Adorjánnak megfelelő helyen (lásd a 2. oldalon). Kanizsától dél-délnyugatra az a *P. Gyikan Toó* a Tisza szomszédja, aminek nyugati szélén egy névtelen tó van. E tónak több összeköttetése van a Körös-sel.

Papp Györgynek a Kilátóban megjelent cikkében (1992) a „Vízimalmok sorai az 1805. évi kanizsai térképen” melléklet is látható. A Tisza nyugati ágát itt a *Tó* feliratú területtel két névtelen fok kapcsolja össze, metszve a Kanizsa (Vetus=Kanisa) és Törökkanizsa közötti

töltésutat. A széles Körös-ér nincs megnevezve. Ugyanezzel a térkép-részlettel az *Üzenetben* közzétett A kanizsai tiszai hajóalmok térképe 1825 című munka (1993) is foglalkozik, megállapítva, hogy ez az „egy szelvényében... bemutatott térkép... Elképzelhető, hogy 10-20 évvel korábbi... Mint látható, a Körös-torkolatot még egy vízfolyás kötötte össze a Tisza felsőbb szakaszával”.

Kiss József legkésőbb 1806-ban befejezett térképén a Körös-ér (Gang der Köress) egyrészt közvetlenül Kanizsa (Marckt alt Kanisa) mellett torkollik a Tiszába, másrészt pedig ettől északnyugatra a szőlők mellett, a martonosi határnál. A településtől dél-délkeletre a *Morast* feliratú nagy állóvizet jelölték. Az állóvizet három névtelen fok köti a Tisza nyugati, Klein Theiss feliratú ágára. A település melletti fok a Körös-sel is kapcsolatban van. E fokok úgy metszik a Kanizsáról Törökkanizsára vivő utat (Post Strasse oder weeg zur Überfuhr nach Neu Kanischa), hogy a Kanizsától távolabbi fokokon egy-egy híd is látható.

Magyarország Lipszky-féle, 1806-ban kiadott térképén a Körös-ér (Vene Körös Ér) Kanizsa (Magyar Kis Kanisa) mellett két helyen torkollik a Tiszába. A Kanizsa és Adorján pusztája (Praed. Adorjan) közötti tiszai ártér felirata *Gyékénytő*.

A Bauer-féle, 1825-ös vármegyetérképén Kanizsa (Vetus Kanisa) mellett és ettől északnyugatra a Körös-ér torkollik a Tiszába. A Kanizsa és a jelenlegi Adorjánnak megfelelő terület közötti tiszai ártér felirata *Gyékény Tő*. A Körös-ér az ártér déli részén is kapcsolatban van a Tiszával.

Magyarország 1876-os térképén Kanizsa (Magy. Kanizsa) és Adorján között a Tisza szomszédságában a *Kanizsai rét* van jelölve.

Roediger Lajos 1900 táján készült vármegyei lapján Kanizsánál (Ö-Kanizsa) két torkolata van a Körös-érnek (Körös ér). Ezekon kívül a térkép jelöl egy déli ágat is, ami a jelenlegi Adorjánnak megfelelő terület tájékán torkollik a Tiszába – felirata: *Szucsiova*.

A vármegye Borovszky-féle leírásában (1909) közzétett térképen a Körös-ér (Kosztik) Adorjántól (Adorján p.) keletre torkol a Tiszába.

Kanizsa (Magyarkanizsa) úthálózatát bemutató, Porgányi-féle 1912-ben készült kéziratot térképén a Körös-ér Kanizsa északi szomszédságában torkolló részének Körös a felirata, az Adorján északi szélén torkollóé pedig *Sárga árok*.

A Kanizsa (Magyarkanizsa) környékét bemutató 1941-es kéziratot térképen az Adorján északi szélénél torkolló Körös-ér felirata *Kosztik (Sárga) árok*.

Vajdaság 1971-es talajtani térképén a Körös-ér medre mint szikes terület követhet nyomon. Az ér Kanizsát (Kaniža), illetve Adorjánt (Nadrljan) megközelítő ágain a *Keres* felirat olvasható. Kanizsánál két ága közelíti meg a Tiszát, egyik a település északi szomszédságában, a másik pedig attól északnyugatra. Az ér Adorjántól északnyugatra éri el a Tisza hullámterét. A két település közötti réti talajú terület felirata *Staro-kaniški rit*.

A térképek szerint tehát megállapítható, hogy:

– a tiszai torkolatok a következők voltak:

– 1777 tájáig a legalább a megye nagyobb részét bemutató térképeken Kanizsánál a „Keres Morast” / „Keres” / „Körös” / „Körös” / „Körös”, Adorjánnál pedig a „Sucsiova Morast” / „Sucsiova bara” / „Paulova Bara” / „Pavlova Bara” / „F. Osztorog” kapcsolódik a Kanizsa és Adorján közötti ártérre,

– a vármegyetérképeken 1766 tájától 1779-ig a „Koros Rase. Jesezenovacz”-nak csak Adorjánnál, illetve a Kanizsai-réten át volt kapcsolata a Tiszával;

– 1783-tól 1811-ig csak Kanizsánál torkol a „Körös Ér” a Tiszába,

– 1805-től 1900 tájáig Kanizsánál két torkolata van a „Gang der Köress” / Vene Körös Ér / Körös ér-nek,

– 1805-ben, 1825-ben, illetve 1900 táján az érnek torkolata van Adorjánnál is – az utóbbi esetben „Szucsiova” felirattal,

– 1909-től a „Kosztik” / „Sárga árok” / „Kosztik (Sárga) árok” / „Keres” csak Adorjánnál torkol a Tiszába;

– 1912-től a Tiszába már nem torkolló kanizsai ér felirata „Körös” / „Keres”;

– 1783-tól a tiszai ártér felirata: „Kaniser Morast” / „Gyékénytő” / „P. Gyikan Toó” / „Tó” / „Morast” / „Gyékénytő” / „Gyékény Tő” / „Kanizsai rét” / „Staro-kaniški rit”;

– fókai közül:

– 1698-ban a kanizsai földvárnál egy névtelen fok jellegű meder kapcsolja össze a Körös-eret és a Kanizsai-rétet;

– 1696/9-1701 között a jelenlegi Adorjánnak megfelelő hely tájékán a „Dirlianski fok” kötődött a Tiszára;

– 1783-ban Kanizsa, illetve Adorján közelében egy-egy felirat nélküli fok van, és

– a Kanizsát Törökkanizsával összekötő utat három fok (1796-ban a Körös-érrel is kapcsolatban volt névtelen, „Damlova” és „Vok”; 1805-1825: felirat nélkül a második kettő) metszette.

Forrásmunkák:

A kanizsai tiszai hajóalmok térképe 1825. – In.: Mgr. Dobos János, dr. Papp György, dr. Pató Imre (Szerkesztő bizottság): *Kanizsa kilencszáz éves. Dokumentumok és források a kilenc évszázados Kanizsáról*. – Úzenet, Szabadka 1993, 9-10, 453.

Borovszky Samu (Szerkesztette): *Bács-Bodrog vármegye*. – Budapest: Országos Monografia Társaság (1909), I. kötet.

Dobos János: *Kanizsa, Martonos és Horgos a török hódoltság korában. 1526-1699*. – In.: *Kanizsa Monográfiája*. I. történelmi rész. Az ősidőktől 1848-ig. 1. kötet. – Cnesa: Kanizsa 1995, 107-222.

Hovány Lajos: *A bácskai fokgazdálkodás emlékei*. – Létünk, Újvidék 1992, 1, 59-75.

Hovány Lajos: *A Topolya-Péterrève-Szeged-Tompa-négyszög öt felszínveze 18. századi térképeken*. 2. rész, Körös-ér. – Új Kanizsai Újság, Kanizsa 1998, 4, 18.

Hovány Lajos: *Bácska felszínvezei Magyarországon 1709-ben kiadott térképén*. – Bácsország, Szabadka 1998, 2, 2.

Kanizsa, illetve Földvár leírása és alaprajza Marsigli műveiben 1694-1697. – In.: Mgr. Dobos János, dr. Papp György, dr. Pató Imre (Szerkesztő bizottság): *Kanizsa kilencszáz éves. Dokumentumok és források a kilenc évszázados Kanizsáról*. – Úzenet, Szabadka 1993, 9-10, 383-384.

Magyar László: *J. Fridericus Glasser 1770. évi térképe*. – Bácsország (A Szabad Hét Nap Vajdasági honismereti szemléje) 1996, 10, 2-3.

Papp György: *Egy lépés a múltba. Nyelvi norma, nyelvi változás, nyelvi egymás mellett élés. A (tiszai hely)nevek a többnyelvű közegekben*. – Kilitó (A Magyar Szó szombati magazinja), Újvidék 1992, 13, 13.

Kossuth az emigrációban

1. Fotó után készült litográfia, Edinburgh, 1856.
2. Fiával, Ferencel, Torinóban
3. Utolsó arcképe
4. Amerikai Kossuth-kötet
5. Amerikában készült dagerrotípia, 1852.
6. Halálos ágyán, Torino, 1894. március 20-a

BÁCSORSZÁG

Vajdasági honismereti szemle • 1999/3-4 • MÁRCIUS-ÁPRILIS • Alapította • Dr. Csillag Károly (1862-?), Szabadka, 1904 • Új alapító: Népkör Magyar Művelődési Központ, 24000 Szabadka, Žarko Zrenjanin u. 11. • Felelős kiadó: Grafoprodukt Kft. 24000 Szabadka, Tolsztoj u. 9., tel./fax: 024/555-032 • Igazgató: Özvegy Károly • Szerkeszti a szerkesztőbizottság, tagjai: Hovány Lajos, Kunkin Zsuzsanna, Lalia Gábor, Lippai Livia (olvasó-szerkesztő, lektor) Horváth József, Papp Árpád, Ricz Péter, Tolnai Ottó, Szabó József, Vékony László • Fő- és felelős szerkesztő: RICZ Péter • Szerkesztőség- és levélcím: Bácsország, 24000 Szabadka, Lazar Nesic tér 1/VII. 85., tel.: 024/555-333, 282-es mellék, fax: 26-819; ügyfélfogadás mindennap (hétfőtől péntekig) 9-től 11 óráig • Műszaki szerkesztés és számítógépes tördelés: SLOGAN, 24000 Szabadka, Dušan cár u. 4., tel./fax: 024/21-958 • Nyomda: Grafoprodukt, 24000 Szabadka, Tolsztoj u. 9., tel./fax: 024/555-032 • Igazgató: Özvegy Károly

E számunk megjelenését Szabadka önkormányzata támogatta

